

891.99

G-40

14626 14630
14627
14628
14629

123456789
100/112

2003

2~.

104

ԿԻՒՍՔԱՎ ԼԵ ՐՈՒԺ

ՏՕՔԹ. ՄՕՕՐԻ ՎՐԷԺԸ

11433

ՏՕՒՐԱՆ

ԱՐԷՆԻ

2021

84

Բ-91

ՏՕՔԹ. ՄՕՕՐԻ ՎՐԵԺԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԻՔԱԶՊԱԼՍԵՔԱՅԻ ԱՐԵԻԸ

Նրկար դարերէ ի վեր ապարանքն ու և տա-
ճարներու վսեմ աւերակները անտառին թաւա-
քին մէջ կը հանգչէին: Բուսականութեան յորդառա-
կանանշութիւնը կոթողներու եւ կամարներ և վրայ
բարձրացած էր և ապայատակուած տանիքները ար-
մաւենիներով եւ աքաժուներով ծածկւած էին:

Քաղաքը եւս նոյնքան կորսուած, նոյնքան
մոռցուած էր, կարծես թէ ծովերու յատակը ընկլու-
զած ըլլար: Վայրի կենդանիներու վոհմակը, վիթ-
խարի ջղջիկները և ահատեսիլ օձերը իրրեւ տէր ու
տիրական կ'ըլլէին ապարանքի սրահներուն մէջ, ու
որոնք գարշահոտ նկուղներու վերստուած էին:

Կարծրամորթ հնդիկները, որոնք ամէն տարի որ-
սի կ'երթային այդ դժոխքէն ներս, շատ տարտա-
մօրէն կը յիշէին որ իքազպալսէթայի անտառին մէջ
քաղաք մը թաղուած էր և իքազպալսէթայի այս
անունը հին ժամանակներու հերոսի մը կամ թագա-
ւորի մը անունն էր: Բայց եւ այնպէս անոնք սովո-
րաբար յաճախ կը յիշէին առած մը, որուն ծնունդը
կ'անդիտանային: Արտակարգ բանի մը մասին խօսե-
լու ժամանակ անոնք կը կրկնէին. «Իքազպալսէ-
թայի արեւուն նման պղտ և կ'ըլլէ եւ իրկուան ժա-
րը կը մօտէ»: Ոչ ոք փորձուած էր ինքնիրեն հար-

ASSADOVA A. BEDIKIAN
Pargaurischte (Bulgarie)

306-59
83033-15

ցընելու թէ, ի՞նչպէ՞ս այսպիսի արտառոց առաջ-
ուածք մը կրնար ծնունդ առնել:

Իրերը դեռ երկար ատեն այսպէս ընթացան, տա-
րիները տարիներու յաջորդեցին, սերունդները սե-
րունդներու եւ ամէն անցնող տարի, ամէն անցնող
սերունդ մոռացումը շատ աւելի կը խորացնէր, ան-
տառը շատ աւելի խիտ կը դարձնէր, ընկուզած ա-
ւերակներու վրայ:

Յանկարծ ամէն ինչ փոխուեցաւ:

Զրօսանաւ մը, ետին ամերիկեան դրօշ պար-
զած, եկաւ խարսիկեց եաքաթանի ափերուն դիմացը:
Մեքսիկան այն ժամանակ ներքին պատերազմներու
զազաթնակէտին մէջ կ'պարէր եւ սեւ ու գորշագոյն
բնակիչները, որոնք մարդարիտի որսի նուիրուած
էին, արծեցին թէ ասիկա Միացեալ Նահագաց
մէկ թիղամտութիւնն էր եւ ուղեցին նախ ընդդիմա-
նալ օտարականներու ցամաք ելլելուն:

Զրօսանաւին տէրը՝ Տօն Մանուէլ Գիրօկա դըմ-
ուարութիւն չքաչեց ապացուցանելու թէ իր պտոյ-
տը քաղաքական նպատակ չէր հետապնդէր: Իր կա-
ռավարութեան կողմէ ջերմ կերպով հովանաւորուած
է իր հետ ունենալով երկու թշնամի կողմերու զօ-
րավարներուն յանձնարարագիրները, ան Մեքսիկա
եկած էր, Իքզապալսէթայի անտառի աւերակներուն
մէջ հնախուզութիւններ կատարելու: Ան յաջողեցաւ
միտքերը հանդարտեցնել յայտարարելով թէ՝ զրօ-
սանաւին նաւազները իրաւունք պիտի չունենային
գիշերը ցամաքի վրայ անցնելու:

Իբրեւ Տրիզօնայի նահանգին մէջ ծնած, Տօն Մա-
նուէլ հաւատարապէս քաջ սպաններէն, անդլիերէն եւ
հնդկական բարբառները կը խօսէր: Իր այս ժամանա-
յառկութիւնը տեղացիներուն հասելի թուած էր եւ
ան ժողովրդական դէմք մը դարձած էր: Ամէն ոք
կ'ուզէր անոր հրամաններուն տակ աշխատիլ եւ ութ

օրուան մէջ արդէն տասը քիլօմէթր ճամբայ շինուած
էր ծովէն մինչեւ աւերակները:

Տասնեւհինգ օրուայ մէջ Տօն Մանուէլի հրամա-
նով ընդարձակ հրապարակ մը բացուած էր, հաստա-
րկրտ մայրիներու եւ եղեւիններու արմատները ուժա-
նակով փճացած էին որոնց յարուցած աղմուկէն ու
փոշիներէն վայրի կենդանիներն ու միջատները փա-
խուտ տուած էին:

Կամաց կամաց կրանխտէ վիթխարի շատուած-
ները երեւան ելան, որոնք դէմքերը հազիւ մաք-
րուած՝ նողկալի անգթութիւն մը կը մատնէին: Վեր-
ջապէս տեսնուեցաւ տաճարի մը ճակատը ծանր եւ
խրթին յանդակներով: Հազիւ երեք շաբաթ էր որ
Տօն Մանուէլ տը Գիրակօ իր աշխատութեան սկսած
էր եւ իր քէմքը՝ բազկացած տերեւածածկ հիւզայի-
նայէ, բնիկ գիւղի մը երեւոյթը կը պարզէր:

Տօն Մանուէլ տաճարի սրահներէն մէկուն մէջ
հաստատուած էր, որուն զանգուածային որմերը զօ-
ւութիւն մը կուտային հակառակ հրակեղ արեւին:
Այդ պահուն Տօն Մանուէլ եւ իր քարտուղարն ու
բարեկամը՝ Սամ Հարրըր հին տաճարի սեմին վրայ
տաք վիճարանութեան բռնուած էին:

Երկուքն ալ աչքի արագ ակնարկով մը ապահով-
ուած էին թէ հնդկիկներէն ու բնիկներէն եւ ոչ ոք
կրնար ունկնդրել իրենց խօսակցութեան: Կէսօր էր,
տերեւ միակ չէր շարժեր եւ արեւը իր գէնիթէ՝ կի-
զի՝ ճառագայթներ կ'արձակէր անտառին վրայ: Ոչ
մէկ աշխատուոր չէր կրնար տուալ այդ տաքին եւ
ըստ եկրի սովորութեան ամէն ոք տիւանդորը կ'ը-
նէր:

— Երկու ժամ ունինք մեր առջեւ, սկսաւ Տօն
Մանուէլ:

— Լի ու լի կը բաւէ, պատասխանեց Սամ Հար-
րըր, եթէ ինչպէս որ դուք կը հաստատեք, գերեզմա-
նին առջեւ կը գտնուին:

— Այդ մասին ոչ մէկ կասկած, Արարադոյի ձեռագիրը եւ Վան Քորթիքի յատակագիծն ալ ուսումնասիրենք: Շուտով մեր նպատակին կը մօտենանք:

— Ես կ'աճապարեմ շուտ ընցնել այս գործը: Տօքթ. Մօօր եւ իր խմբակը մեզմէ քան՝ մը մզոն հեռու են ու երբ իմանան որ մենք հոս ենք ու հասկընան մեզ նպատակը, կորսուած ենք...

Երկու խօսակիցները կատարեալ հակադրութիւն մը կը պարզէին. խոշոր, բարձրահասակ, խտաղէժ՝ Տօն Մանուէլ քասդիլիական այն ազնուականութեան տպարդ կը ներկայացներ, որ դարեւ ընթացին յաւերժացուած է Մեքսիկայի եւ դրացի երկիրներու մէջ: Իր գիծերը կատարեալ կանոնաւորութիւն մը կը պարզէին, բայց իր սեւ աչքերը խիստ եւ ամբարտաւան ակնարկներով, իր գորշ գոյնը եւ իր երկայն պիտերը՝ ուղղուած սպանիական ձեւով, որոնք առնական ապաւորութիւն մը կը ձգէին զինքը դիտողներուն վրայ, հակառակ որ կանացի դիմագիծ մը ունէր ինք, անմիջապէս կը հասցնէին թէ չգուտ մէկն էր ան: Տօն Մանուէլ պլուզ մը, լայն տափստ մը հագած էր եւ մեքսիկական կարճ բաճկոն մը:

Խորատեալ, վարդափայլ, անմօրուս, ծիծաղկոտ եւ բարեմիտ դիմագիծով մը, Սամ Հարբըր անմիջապէս իր անկլո-սաքսոն ծագումը կը մատնէր, իր գորշագոյն աչքերը անկեղծութիւն եւ հաճախութիւն ցոյց կուտային: Անիկա զբօսաշրջիկի մը դասական զգեստաւորութիւնը կը կրէր:

Երկու բարեկամները իրենց խօսակցութիւնը ցած ձայնով շարունակելով, տաճարին մէջ մտան: Անցնելով առաջին յարկաբաժինը, որ իրեն հնա-սենեակ ու ճաշարան կը ծառայէր իրենց, անոնք ընդարձակ սրահի մը մէջ մտան, որուն գմբէթը ծամածու քանդակներով զարդարուած գոյգ սիւներու շարքով մը բռնուած էր: Հոն խառնչխոռն դիզուած

էին հողաշէն աժաններ, փայտեայ եւ երկաթեայ չաստուածներ, նիզակներ, կացիններ, պրոնզէ դանակներ եւ պեղումներու ժամանակ գտնուած տեսակ տեսակ առարկաներ:

Սամ Հարբըր անկիւնէ մը բրիչ մը և լծակ մը առաւ, մինչ տօն Մանուէլ լուսարձակ մը կը վառէր, եւ երկուքը մէկ նեղ նրբանցքի մը մէջ մտնելով կիսաքանդ սանդուղի մը առջեւ հասան ու սկսան բարձրանալ:

Հազիւ թէ անոնք մեծ սրահէն հեռացած էին, երբ հնդիկ մը՝ հագուած միակտոր կապոյտ կերպաս մը, պարապ սնտուկներու դէզի մը ետեւէն մեծ ըզգուշութեամբ դուրս եկաւ ու պա՛ մը ականջ դնելէ յետոյ, ինքն ալ սկսաւ դէպի նեղ նրբանցքը յառաջանալ որ սանդուղի կը տանէր:

Իր հաստ շրթունքները, տափակ քիթը և ցայտուն այտերը այս անձին վրայ ազդեցություն սերունդին մէկ ներկայացուցիչը կը մատնէին, որոնք տակաւին Մեքսիկայի բաղձաթիւ տեղերը կը գտնուին: Անիկա Թորիպիօ կը կոչուէր: Տօն Մանուէլ, որ անոր վրայ մեծ վստահութիւն ունէր, երբեք չէր կասկածեր թէ Թորիպիօ քրտեսութեան մը կը պատրաստուէր:

Քառասուն սանդղամատեր իջնելէ յետոյ, Տօն Մանուէլ եւ իր բարեկամը ինքզինքնին նկուղի մը առջեւ գտան, որ տաճարին հիմերուն տակը կը գոտնուէր:

Ձահին կարժիւր լոյսերը վիթխարի չաստուածներու պատկերները ցոյց տուին, որոնք պատերուն վրայ քանդակուած էին և սարսաղդիցիկ տեսարան մը կը պարզէին: Կարծես թէ անոնք կը ժպտէին կամ թէ՛ ի տես անաստուածներու՝ ակռայ կ'ընէր տացնէին եւ իրենց բաղձաթիւ բազուկները շղային նոսրաներու մէջ կը պրկէին:

— Ձե՞ս վախճար կարծելով թէ, ըսաւ Սամ Հար-

բըր, Մեքսիկեան աստուածները կ'ողղեն վրէժ լուծել իրենց սրբաձայրերու պղծումին համար:

— Այնքան աւելորդապաշտ չեմ, պատասխանեց Տօն Մանուէլ, ուսերը թօթուելով:

Յանկարծ, Սամ Հարրըր ընդհատեց եւ ականջները սրեց:

— Ինծի կը թուի թէ, մրմռաց ան, այս կողմէն ձայն մը լսեցի:

Ու հոյց տուաւ նկուղին միւս մասը, ուր ջահին լոյսը չէր թափանցեր:

— Կարեւորութիւն մի տար, վրայ բերաւ Տօն Մանուէլ, կարելի է օձ մը կամ մուկ մըն է, անկարելի որ մեզ հետապնդեն:

Սամ Հարրըր իր ընկերոջ խօսքերը հաստատեց, բայց երկուքն ալ իրենց ձեռնարկին յաջողութենէն պիտի դողային, երբ իմանային որ Թ. րիպիօն սիւնի մը հտեւէն իրենց ամենափոքր շարժումներուն կը հետեւէր:

— Հիմա պիտի տեսնենք, մրմռաց Տօն Մանուէլ դողդոջուն ձայնով մը, թէ մեր ջանքերը ապարդիւն անցան թէ ոչ...

— Թէ դուք Միս էտտիի հետ պիտի ամուսնանա՞ք կամ ոչ...

Տօն Մանուէլ պատասխանեց. ջահը պատին մէկ ծեղքուածքին մէջ տեղաւորած էր և խոշոր քարի մը վրայ նստած ու խորատուգրած դէմքով յատակագիծ մը կը քննէր:

Վերջապէս խանդավառ տրամադրութեամբ մը գլուխը վեր առաւ:

— Հոս է որ, յայտարարեց ան հանդիսաւոր լրջութեամբ մը, այս քարին հտեւն է որ պէտք է գտնուի «Իքազպալսէթայի արեւը», զոր այնքան դարեր ապարդիւնօրէն փնտռած են:

Եւ մատովը ցոյց կուտար այն բարձր, կրանիտէ սեղանները, որոնք հաստատուած էին գետնի վրայ:

— Ուրեմն գործի, կոչեց Սամ Հարրըր, իսնդա՝ վառուած:

Այն պահուն երբ երկու բարեկամները իրենց ետեւը նայէին, աղջամուղջին խորը Թորիպիօյի՝ ֆոսֆօրի նման փայլող երկու աչքերը պիտի տեսնէին, որոնք թթու թեան մէջ վազրերու աչքերուն կը նմանէին:

«Իքազպալսէթայի արեւը» խօսքերը լսելով հնդիկը անպիսի զօրաւոր զգացում մը ունեցած էր, որ կարծես թէ կուրծքէն դաշունահար եղած ըլլար: Իրեն կը թուէր թէ սիրտը դադրած էր զարնելէ: Թաքստոցէն դուրս գալով ան աւելի մօտեցած էր օտարականներուն, լաւ մը տեսնելու համար անցուդարձերը:

— Իքազպալսէթայի Արեւը, կը մտածէր ան իր խառնաշփոթ գաղափարներուն մէջ: Կարելի՞ բան է իր թէ որ այս անիծեալ օտարականները կարենան գտնել զայն: Մարդ չի գիտեր թէ ուր է ան: Ահ, ես արդէն գիտէի թէ այս եանքիները սատանայ մարդիկ են և այստեղ միայն հնախօսական առարկաներ հաւաքելու չէին եկած:

Տօն Մանուէլ եւ Սամ Հարրըր իրենց ուժերը միացնելով կրանիտէ քարին տակ լծակին մէկ ծայրը տեղաւորեցին ուշքանի մը ուժգին ճնշումներէ յետոյ յաջողեցան քարը իր տեղէն շարժել:

— Ճիգ մը եւս, իմ սիրելի Սամս, ըսաւ Տօն Մանուէլ, որուն ճակատը քրտինքով ծածկուած էր:

— Յաջողեցա՞նք:

— Այո:

Խլացողից ճանչուածով մը քարը հողին վրայ գլորեցաւ եւ եթէ Սամ ժամանակին մէկ կողմ չցատկէր ոտքին մէկը ջախջախուած պիտի ըլլար:

— Այս անգամ ամէն ինչ պիտի իմանանք, ըսաւ Տօն Մանուէլ, դողդոջող ձայնով մը:

Քաւը իյնալու ժամանակ տեսակ մը խոշոր փարջ

ժը երեւան եկած ու Տօն Մանուէլ յուզումէն տըժ-
գունած էր:

— Շուտ, Սամ, պոռաց ան, ժօտեցուր լոյսը որ
լաւ տեսնեմ... Տես, ահա այն փարջը, որու մասին
Ալլէրատօյի նամակը կը խօսէր: Մինչեւ այստեղ վան
Քորթիքի կողմէ եղած ցուցմունքները ճիշտ դուրս ե-
կան:

Ձգուշաւորութեամբ ծռելով փարջին մէջ ան բա-
ւական մեծկակ սնտուկ մը հանեց. ձեռքերը կը դո-
ղային եւ իր անհամբերութիւնը ծայր աստիճանի
հասած էր: Կը պատրաստուէր կտրելու զայն, երբ
Սամ քաշեց իր թեւը:

— Աւելի լաւ է որ, վրայ բերաւ ան, կափարի-
չէն բանանք, այդպիսով առարկայ մը աւելի պահած
կ'ըլլանք:

— Թող այդպէս ըլլայ, պատասխանեց Տօն Մա-
նուէլ. բայց ածապարենք, որովհետեւ ես չեմ կըր-
նար երկար սպասել:

Իր զմեռիին չեղբով Սամ սնտուկին կափարիչը
բացաւ, որ կնքածով ու խէտով գոցուած էր, եւ
արտակարգ անուշահոտութիւն մը տարածուեցաւ
չորս դին:

Արագ շարժումով մը երկու բարեկամները ծռեցան
ու հարեւանցի ակնարկ մը նետելէ յետոյ սնտուկին
պարո նակութեան վրայ, զմայլանքի ճիշդ մը արձա-
կեցին:

Սնտուկը ծալապատիկ նստած ու տափակ կի-
սանդրի մը կը ներկայացնէր — հաւանաբար Իքազ-
պալսէթայի մօմիան էր — որուն կուրծքէն ոսկի շղ-
թայով մը աղամանդակուռ քար մը կախուած էր ա-
րեւու ձեւով: Քարին եզերքները բազմաթիւ ուրիշ
թանկարժէք պսպղուն աղամանդներով գարդարուած
էին:

Տօն Մանուէլ եւ Սամ Հարբըր որեւէ բառ չէին
գտներ իրենց հիացումը արտայայտել կարենալու հա-

ժար ու այս դրութեան մէջ մնացին բաւական երկար
ժամանակ:

Սիւներու շարքն ետեւէն, ուր կծկուած պահ-
ուած էր, Թորիպիո այս երկու մարդոց լռութենէն
բան մը չէր կրնար հասկնալ:

Վերջապէս Տօն Մանուէլ կիսանդրիին վրայէն
վերցուց ոսկիէ շղթան, որուն կապուած էր առաս-
պելական աղամանդը: Թորիպիո իր թաքստոցին մէ-
ջէն վայրագ տեսլութեամբ մը այժմ կը հետեւէր
Տօն Մանուէլի շարժումներուն ու կը դիտէր Իքազ-
պալսէթայի «արեւը», որու մասին իր նախնիքները
այնքան առասպելներ աւանդ ձգած էին իրենց:

Պահ մը կարծրամորթ հնդիկը փորձութիւնը ու-
նեցաւ խոյանալու երկու օտարներուն վրայ ու բը-
ռունցքի հարուածով տեղն ու տեղը սպաննելու
երկուքն ալ:

Վերադառնալով իր եկած ճամբէն, ան հասաւ
գաւիթը, բարձրացաւ սանդուխները եւ ինքզինքը
ապահով զգալէ ետք՝ թէ աշխատաւորները որեւէ
բան չէին կատարած իր շարժումներէն, ան խոյացաւ
անտառին մէջ ու ամենայն արագութեամբ սկսաւ
վազել դէպ ի տէրերուն քով:

Տօն Մանուէլ եւ իր րնկերը հասկնալի գոհունա-
կութեամբ կը քննէին թանկագին առարկան ու կը
դիտէին անոր բոլոր երեսները:

Իքազպալսէթայի արեւը կը բաղկանար ոսկեայ
սկաւառակէ մը. խոշոր աղամանդ մը՝ եզերուած ան-
կէ հազիւ թէ քիչ մը փոքրիկ աղամանդներով, կը
գրաւէր իւր կեդրոնը, արեւու ճառագայթները ներ-
կայացուած էին զմրուխտներով ու յակինթներով,
որոնք կանաչ ու կարմիր ճառագայթի ցոլացման
տպաւորութիւնը կը թողէին:

Աղամանդը, որ նախնական յղկումէ մը անցած
էր, առաջին իսկ տեսքին թէ խոշորութեամբ եւ թէ
գեղեցկութեամբ մը գերազանցէր Ռէթան, Քօնիւուր

եւ ժիւս անուանի թանկագին քարերը: Գալով իր արժեքն, անկա անհաշուելի արժողութիւն ժը ունէր:

— Կարծեմ թէ, միթէաց Տօն Մանուէլ, ծերունի վան Քորմիքը չափազանցած էր այս թանկագին ադամանդին արժէքը, մինչ կը տեսնեմ թէ իր գնահատութիւնները ճշմարտութեանն շատ պակաս են:

— Առ «արեւը», ըսաւ յանկարծ Սամ Հարրըր, ու հեռացիր մութին մէջ:

— Ինչո՞ւ համար:

— Պիտի տեսնես:

Տօն Մանուէլ կատարեց հրաժանը եւ արդարեւ զարմանքով տեսաւ թէ իքսզպալսէթայի Արեւը չորս կողմը ինքնահոս լուսաւորութիւն ժը կ'արձակէր մութին մէջ, առանց ոեւէ լուսաւոր առարկայի օգնութեան:

— Ինչպէ՞ս կռահեցիր այս պարագան, հարցուց Մանուէլ զսրբագոյս:

— Պարզապէս յիշեցի, զիտեւ տուաւ անկլօ-սաքսոնը, հնդիւներու սովորական առածը «Իքսզպալսէթայի սրեւուն կը նմանի որ առաւօտուն կը ծագի ու երկիրայեան մարը կը մոնէ»: Այս առածը պարզապէս այս թանկագին քարին լուսարձակութեան մասին ակնարկութիւն մըն էր:

— Ը չո՞ք է, ես այդ մասին բնաւ չէի մտածած, ըսաւ Տօն Մանուէլ մտազբազ դէմքով մը, բայց հիմա այլեւս պէտք է մոտենէ Ամերիկա վերադառնալու ժամին, որքան շուտ որ կարելի ըլլայ: Պէտք է որ քանի մը ժամէն ողջ առողջ զբօսանաւուն վրայ գտնուինք:

— Նախ պէտք է որ հնախուզութեան ամէն հետք մէջտեղէն վերցնենք:

— Ատիկա այդքան ալ պէ՞տք է:

— Այո, ահարածեշտ է:

Եւ Սամ Հարրըր պարսպ սնտուկը փարջին մէջ տեղաւորելով Մանուէլին օգնութեամբ քարը իր տե-

ղը զետեղեց:

— Տօն Մանուէլ փորձեց թանկագին առարկան իր գրպաններէն մէկոյն մէջ տեղաւորել, բայց այնքան խոշոր էր ան որ չյաջողեցաւ:

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց անկլօ-սաքսոնը, զայն ձեր վզէն չէք կախեր, այնպէ՞ս ինչպէս անոր տէրը ըրած էր սա սնտուկին մէջը նման: Կարծեմ թէ այդ լաւագոյն ձեւն է: Զեռքի մէջ պահելը վտանգաւոր է ու այսպիսի առարկաներու հանդէպ միշտ ամենայն զգուշաւորութեամբ վերաբերուիլը անհրաժեշտ պայման է:

Մանուէլ իր բարեկամին դիտողութիւնները արդարացի գտաւ, ու հակառակ իր զգացած խորշանքին, վզէն անցուց ադամանդակուռ «արեւը», յետոյ լաւ մը կոճկեց բակոնը:

Երկու բարեկամները ամենայն անպարսնքով դուրս վազեցին նկուղէն ու տաճարին ընդարձակ սրահէն դուրս գալով մեկնելու պատրաստութիւններ տեսան:

Սամ գնաց արթնցուց Մորէլոս կոշուած գործաւորը, որ իր պնդումներուն ժամանակ իրեւ վարպետ ծառայած էր իրմօտ: Տօն Մանուէլ եւս մեծ հաւատարմութիւն ունէր Մորէլոսի վրայ եւ գործաւորներու վճարումը անոր միջոցաւ կը կատարէր:

— Ահա երեք հարիւր տոլար, ըսաւ Սամ Հարրըր Մորէլոսին, իւրաքանչիւրին աշխատած օրերը կը վճարես, պնդումները առժամապէս դադրած են:

— Կը մեկնի՞ք, հարցուց մեքսիկացին յուսախաբ թօնով:

— Քանի մը օրուան համար միայն, պատասխանեց Սամ Հարրըր:

Մորէլոս գլուխը շարժելով

— Վստահ եմ թէ չէք վերադառնար այլեւս:

— Կը սխալիս, պատասխանեց անկլօ-սաքսոնը դժգոհ դէմքով մը, որ հասկցած էր թէ իր խոսակի-

ցը ամէն բան կռահած էր: Աշխատանքը չէ վերջացած ալ ընդհատուած է: Հոս կը թողունք այն բոլոր առարկաները, զոր պեղումներով երեւան հանած էինք: հոս կը թողունք նաեւ ձեր անկողինները եւ գործիքները: Եթէ միանգամ ընդ միշտ երթալու ցանկութիւն ունենայինք, պարզ է որ ամէն ինչ հետերնիս կը տանէինք:

— Ըիչդ է, ըսաւ Մորէլոս, կէս համոզուած:

Սամ քանի մը համոզչի խօսքեր ալ ընելէ յետոյ քսան տոլար եւս տուաւ Մորէլոսին իբրեւ նուէր եւ յետոյ հրամայեց թափել ձիերը առանց հնդիկ աշխատաւորներուն իմաց տալու:

Մորէլոս երկու ճերմակներուն օգնեց ձի նստելու ժամանակ ու հրաժեշտի առթիւ սա խօսքերը ուղղեց անոնց.

— Դուք չափազանց լաւ վերաբերմունք ունեցաք ինծի հանդէպ ու ձեր մեկնումը ինծի ցաւ կը պատճառէ, որովհետեւ գիտեմ թէ պիտի չվերադառնաք այլեւս...

— Ընդհակառակը, աւելցուց Մանուէլ, կարծած էք աւելի կանուխ պիտի վերադառնանք. մնաս բարով:

Տօն Մանուէլ եւ Սամ Հարբըր երկու ձիեր նրստած է ն, որոնք անուանի էին իրենց հովիտուութեամբ: Երկու ձիաւորները առանց միջադէպի հասան հնդիկներու գիւղաքաղաք մը, ուր հեռագրական կայան մը կար: Հեռագրատունը գիւղական պարզ սենեակ մըն էր, հողաչէն եւ հեռագրական գործիքին մօտիկ, հնդկահաւերու եւ ուրիշ թռչուններու մէջտեղը պաշտօնեան նստած խոշոր սիկար մը կը ծխէր:

Պաշտօնեան նեղացաւ այս ապաժամ այցելութենէն ու եկողները ճամբելու համար ըսաւ թէ վերջին խառնակութիւններէն ի վեր հեռագրատունը հաղորդակցութեանց կանոնաւորութեան մասն պատասխանատուութիւն չէր ստանձնէր: Տօն Մանուէլ չըժ-

գոհ պաշտօնեային ափին մէջ կաշառք մը սպրդեցնելով, համոզեց վերինը որ ելլէ գործիքին գլխիը անցնի: Սամ թուղթի մը վրայ հետեւեալ հեռագիրը խմբագրելով պաշտօնեային երկարեց.

Վան Քորմիք,

Չալըսթաուն

Մացեալ նահանգներ

«Կատարեալ յաջողութիւն, ճամբայ ելած եմ, բարեկենդան օրիորդ էտտիին»:

ՄԱՆՈՒԷԼ

Երկու բարեկամները կը պատրաստուէին իրենց ձիերուն վրայ ցատկելու, երբ հեռուէն նշմարեցին որ Մորէլոս՝ փոշեթաթախ ու շնչասպառ դէպի գիւղը կը յառաջանար:

— Անպատճառ բան մը պատահած ըլլալու է, ըսաւ Սամ:

— Պահ, մեզի ինչ, մըբայց Մանուէլ բոլորովին անհոգ կերպով, ժամէ մը արդէն զբօսանաւուն վրայ կ'ըլլանք...

Ըիչդ այդ պահուն Մորէլոս իր տիրոջ մօտենալով:

— Սինեօր Մանուէլ, կակազեց, Տօքթ. Մօօր երկու հարիւր ըմբոստներու գլուխն անցած եկած պաշարած է աւերակները... Ձեզ պիտի հետապնդեն... Անոնք Թորիպիօի միջոցաւ առաջնորդուած են, որ կ'երդնու թէ աւերակներու մէջէն հսկայ գանձ մը վերցնելով մեկնելնիդ տեսած է:

Տօն Մանուէլ եւ Սամ իրարու երես նայեցան արագօրէն ու հասկցան թէ Թորիպիօն մատնած էր զիրենք. բայց իրենց ծառային կասկածները փարատելու համար Սամ անմիջապէս ըսաւ.

— Կը տեսնես, իմ քաջ Մորէլոսս թէ մենք ոչինչ կը տանինք հետերնիս եւ ոչ իսկ պահած ունինք մեր մօտ: Ինծի նման դուն ալ լաւ գիտես թէ ինչ աւագակ է Տօքթ. Մօօր ըսուածը: Թորիպիօն ու ինքն է որ հիւսած են այդ պատճառութիւնը մեզ

կողովակերպում պատրուակ մը ստեղծելու համար: Տօն Մանուէլ հարուստ է, առաջին ամերիկացին չէ որ պիտի ըլլայ ան փրկագինով մը իր մորթը ազատելու համար հնդիկներու ձեռքէն:

— Այո, ես ալ շատ լաւ գիտեմ թէ ոչինչ կը տանիք հետերնիդ ու մնաց որ ես առաջնորդած եմ պեղումներու աշխատանքները ու ամէնուհետեւ ներկայ գտնուած: Բայց երկար մի սպասէք, անմիջապէս մեկնեցէք:

— Մնաս բարով, Մորելոս, աւելցուց Տօն Մանուէլ յուզումով, քու խորհուրդիդ պիտի հետեւինք: Բայց քու հաւատարմութիւնը վարձատրութիւն մըն ալ կ'արժէ: Ընդունէ այս ալ:

Տօն Մանուէլ հնդիկին ափին մէջ տրցակ մը տուար սպրդեցուց:

Մորելոս զարմացած, իր տեղը մոռցած էր, գիւղի փողոցին ճիւղ մէջտեղը, իսկ երկու ձիաւորները անտառին մէջ կորսուած էին: Հակառակ ճամբուն նեղութեան անոնք քառասորակ կը վարէին ձիերը եւ տաս վայրկեան ապաւէս յառաջացան առանց որեւէ դադարի:

Յանկարծ, Սամ տերեւներուն մէջէն հրացանի մը փողին փայլելը նշմարեց եւ Մանուէլին իմացնելու ժամանակ իսկ չունեցած, ծառերու եւ թուփերու ետեւ թակարդի մտած հնդիկները յանկարծ բոլորը մէկէն կրակեցին: ձիերը յանկարծակիի եկած այնքան ուժգին ետ ցտակեցին որ երկուքն ալ վար ինկան, թէեւ առանց վիրաւորուելու:

— Անտառին մէջը նետուինք, ըսաւ Սամ, չենք կրնաւ բնաւ գլուխ ելլել ասոնց հետ...:

Գլուխնին վար ծռելով ու գրեթէ ծալուած դրութեան մէջ, անոնք սկսան դէպի ծովուն ուղղութեան վազել, ժինչ գնդակները կը ծակծկին չորս կողմի կանաչութիւնը: Ժամանակ առ ժամանակ անոնք հաստ կոճղի մը ետեւ կանգ կ'առնէին շնչահեղձ չըլլալու համար:

Քիչ յետոյ նշմարեցին թէ Տօքթ. Մօօրի աւազակները իրենց հետքը չէին թողուր եւ անընդհատ կը հետեւէին իրենց քայլերուն:

— Վերջ ի վերջոյ մեզ պիտի պաշարեն, մրմնաց Սամ, չունք կոկորդը եւ քրտինքներու մէջ ծառի սը ետեւ պահուելով: անոնք մեզմէ լաւ կը ճանչնան անտառը:

— Տեսար թէ ինչ արագութեամբ մեր ճամբան կտրեցին քովնաի ճանապարհներով:

— Եւ ինչ ոչգութեամբ կ'արձակեն իրենց գընդակները... կորսուած ենք:

— Դեռ ոչ, կոչեց Տօն Մանուէլ վայրագ եռանդով մը, փրկութեան վերջին փորձ մըն ալ կը մնայ մեզի: Հովը ծովուն ուղղութեամբ կը փչէ, կրակ տանք անտառին:

Գնդակները կարկուտի նման կը տեղային իրենց վրայ ու ժամանակ չէին տար խորհելու: Մանուէլ գրպանէն լուցիկի առփ մը հանեց եւ չորցած խոտերուն կրակ տուաւ:

Քանի մը վայրկեանի մէջ, աննկարագրելի արագութեամբ մը, բոցերը չորս դին տարածուեցան ու ծուխով պատուեցաւ անտառը: Մացառներու մէջ ծայրէն, ուր վրիճառու բնիկները խմբուած էին, գնդակներու տարափը կը շարունակուէր, թէեւ անընդատակ, որովհետեւ արձակողները իրենց թիրախը կորսնցուցած էին:

Տօն Մանուէլ եւ Սամ Հարրըր խելադարօրէն կը շարունակէին իրենց նահանջի գիծը դէպի ծովուն ուղղութեամբ: գնդակները արդէն դադրած էին եւ անոնք անտառին եզերքին մօտեցած էին, ուր ծովը կը սկսէր: Ջկնորսի մը նաւակը ծառի սը կոճղին կապուած էր: երկուքը մէկ ցտակեցին անոր մէջ ու սկսան արագօրէն թիավարել դէպի իրենց զբօսանաւը:

Հազիւ թէ ճամբու կէսին հասած, քսան բնիկներ, ժինչեւ իրենց ակռաները զինուած, ելեցան ե-

գերքին վրայ ու սկսան նշան առնել նաւակին:

— Գնդակներու հասողութենէն դուրս կը գըտնուինք, դիտել տուաւ Տօն Մանուէլ:

Ճիշդ այդ խօսքերը ըսելու ժամանակ գնդակ ժը կուրծքին հանդիպեցաւ եւ Տօն Մանուէլ թին ձեռքէն ձգելով կռնակի վրայ ինկաւ նաւակին մէջ:

Սամ իր ընկերով օգնութեան փութացած էր, երբ զարթնածով եւ ուրախութեամբ տեսաւ թէ Տօն Մանուէլ ժպտելով ռոքի կ'ելլէր:

— Կեանքս իրազպալսէթայի արեւուն կը պարտիմ, ըսաւ Տօն Մանուէլ դողդողալով: Զրահի տեղ ծառայեց անիկա ինծի բայց կը վախնամ թէ հարուածէն ուժգնութիւնը արժէքաւոր քարերէն որեւէ մէկը կոտրած չըլլայ: Քիչ յետոյ կը ստուգենք այս պարագան:

Այս զինարձակութիւնը զբօսանաւի նաւադներուն ուշադրութիւնը գրաւած էր, որոնք կամուրջը խմբուած էին զէն ի ձեռին: Իսկ աւազակները սկսեցին փախուստ տալ ծովեզերքին վրայ, արագօրէն վազելով:

— Չեմ հասկնար իրենց այս ընթացքը, դիտել տուաւ Մանուէլ: Արդեօք վախցա՞ն: Բայց եւ այնպէս քաջ գիտեն թէ զբօսանաւուն նաւադները թիւով ջնջին բան մըն են եւ թնդանօղներ չունին:

— Այդ բանը զիս չէ հետաքրքրեր, պատասխանեց Սամ Հարբըր, բայց Մեքսիկացիները շուտով պիտի հասկնան թէ ինչեր պիտի արժէ իրենց ամերիկեան քաղաքացիներու վրայ զինեալ յարձակում գործելը: Սամ, որ հանդարտաբարոյ բնաւորութիւն մը ունէր, այժմ գերագոյն զայրոյթի մը մէջ էր եւ իր պաղարկունութիւնը ժամեր վերջը կրցաւ վերստանալ:

Նրկուքն ալ զգոսանաւուն վրայ ելած էին ու Տօն Մանուէլ նաւապետին հետ անկիւն մը առանձնանալով երկար խօսակցութիւն մը կ'ունենար:

— Վտանգի մէջ ենք, դիտել տուաւ ան նաւա-

պետին, պէտք է հարիսիւր վերցնել եւ մեկնել այս ջուրերէն:

— Կրնանք խարխիսին չուանները կտրել, պատասխանեց նաւապետը, բայց որքան ալ մեքենաները կատարեալ դրութեան մէջ ըլլան, կրակներու վառումը եւ ճամբայ ելլելը որոշ ժամանակի կը կարօտի:

— Կարելին ըրէք, նաւապետ, ամէն ինչ ձեզմէ կախուած է:

Այս հրամանները արձակելէ յետոյ Տօն Մանուէլ իր խցիկը քաշուեցաւ Սամի հետ միասին: Անոնց առջին գործը եղաւ ստուգել «Արեւ»-ին վիճակը: Մեքսիկացիներու գնդակը թանկագին քարին ուէ վնաս չէր հասցուցած եւ «արեւը» անեղծ վիճակի մէջ էր:

Տօն Մանուէլ թանկագին գոհարը իր սնարին քով արկղին մէջ զետեղեց, ուր կը պահէր նաեւ ըզբօսանաւուն բոլոր դրամները: Այս գործն ալ լմնցընելէ յետոյ երկու բարեկամները վեր ելան եւ ճօճաթոռներու մէջ փռուեցան: Օրուան յուզումնալից դէպքերուն պատճառաւ այժմ ինքզինքնին յոգնած և ծարաւ կը զգային: Զովացուցիչ օշարակներ խմելէ յետոյ, Տօն Մանուէլ սկսաւ սիկառ մը ծխել իսկ Սամ հեռադիտակով մը սկսաւ դիտել դիմացի ծովեզերքը:

Յանկարծ, զսպանակէ մը լարուածի նման, Սամ վեր ցատկեց չլային վրդովուժով մը:

— Վայ անհաւատներ, բացագանչեց ան, ասիկա բնաւ չէի երեւակայեր, չէի կարծեր բնաւ որ այդ անպատկառ Մեքսիկացիները պիտի յանդգնէին մեր կեանքին հետ խաղալ... Մեզ ընկղմել կը փորձեն: Ներթամ չուտ մը նաւապետին հազորդեմ հղկուլթիւնը որ իր պատրաստութիւնները տեսնէ:

Տօն Մանուէլ առանց երկար բացատրութիւններու սպասելու, Սամին ձեռքէն առաւ դիտակը եւ ինքն ալ վերահասու եղաւ անցուդարձին: Արդարեւ

306-59
306-20

Մանուէլ իր ընկ'րոջ նման հաստատեց ու Մեքսիկացիները դիմացի բլուրի մը գագաթէն կրակ կը դնէին քանի մը թնդանօթներու՝ զրօսանաւուն նշան առնելով:

Պատերազմական այս իրեղէններուն շուրջ երկուքն ալ յստակօրէն զանազաներ էին թորիպիօն եւ ուրիշ անձ մը, բարձրահասակ, չոր ու խոժոռ դէմքով մը, եւ որուն պատկերը երկուքն ալ նախապէս տեսեր էին: Այսօր անձնաւորութ'ւնը հռչակաւոր Տքթ. Մօօրն էր:

Ճիշդ այս պահուն Սամ իր տեղը վերադարձաւ և ընկերոջը յայտնեց թէ նաւուն կաթսաները քառորդ ժամէ մը առաջ չեն կրնար ճնշուած չողի ունենալ:

— Մէկ քառորդէ՞ն... բայց արդէն այդ շատ ուշ կ'ըլլայ:

Մինչ այս, դիմացի բլուրին գագաթը ծուխերով ծածկուեցաւ եւ թնդանօթի հարուած մը լսուեցաւ օդին մէջ... Առա ին հարուածն իսկ իր նպատակին հասած և զրօսանաւուն առջեւի մասին վրայ պայթած էր:

— Արձակուած ռումբը միլինիդ կը պարունակէ, պօռաց նաւապետը սարսափահար, հատ մը եւս, եւ արդէն բոլորս ալ կորսուած ենք:

— Բայց «արեւը», ըսաւ Սամ, Մանուէլին աւանդին:

— Երթամ առնեմ զայն:

Տօն Մանուէլ խելակորոյս ու յուսահատական ճիչերուն մէջ դէպի ննջասենեակները խոյացած էր, բայց ճիշդ այն պահուն, երբ ան հոն կը հասնէր, սարսառազդեցիկ սուլում մը լսուեցաւ, որուն յաջորդեց իւրացուցիչ պայթիւն մը: Երկրորդ ռումբ մըն էր այս, որ մեքենաներու յարկաբաժինին մէջ պայթած էր տեղն ու տեղ սպաննելով նաւապետն ու Սամ Հարրըրը, որոնք այդ պահուն հոն ապաստանած էին:

Տօն Մանուէլ իր գտնուած սենեակին մէջ զգաց թէ զրօսանաւը կ'ընկղմէր ցռուին ի վար ու դուրս խոյացաւ: Վայրկեան մը յետոյ արդէն ջուրերը եւ կոտորուած առարկաները չընկալաւած էին զինքը եւ յուսահատ վայրկեանի մը մէջ, Տօն Մանուէլ, ծովուն վրայ, այդ պահուն առջեւէն անցնող կոտորուած կայմի մը բնազդաբար պլլուելով կ'ազատուէր ստոյգ մահէ մը:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՎԱՆ ՔՈՐԺԻԺԻ ԿՏԱԿԸ

Պր. Օթթօ Վան Քորմիժի — Չարլսթաունէ ա-
մենահարուստ բնակիչներէն մին — աշխատասենեակը
միլիոնատէրներու փարթամ պալատներու պերճու-
թիւնը չէր ներկայացներ: Ոչ արձանիկ եւ ոչ ալ ջա-
հեր կը տեսնուէին հոն: Պատերը քանի մը պարզ պատ-
կերներով զարդարուած էին եւ իր գրասեղանը հասա-
րակ բան մըն էր ու այս բոլոր սարքուածքը հարիւր
տոլար խկ չէր արժած իրեն:

Օթթօ Վան Քորմիժ լուրջ անձնաւորութիւն մըն
էր, կատարեալ գործի մարդ մը: Բայց եթէ ան պեր-
ճանքի առարկաներէն խորշանք կ'զգար, սակայն չա-
փազանց հետաքրքրուած էր նոր գիւտերու մասին,
պայժանաւ սակայն որ անոնք գործնական կողմ ներ-
կայանէին: Եւ ան իր տան մէջ կը պահէր գործիչ-
ներու շարք մը: առաւել կամ նուազ արտադրու-
թեամբ, որոնցմէ մի քանին իր ցուցմունքներով կա-
տարեւրագործուած էին:

Այսպէս, օրինակի համար, ինք առաջինը եղած
էր իր քաղաքին մէջ, որ իր յարկաբաժինին եւ գրա-
սենեակին մէջ մանրաձայներ հաստատել տուած էր
իր պաշտօնեաներուն եւ ծառաներուն ամենավորք
շարժումներուն եւ խօսակցութիւններուն հետեւելու
համար:

Իր հնարամտութիւններէն մին ալ այն էր որ,
մինչ ինք գրասենեակին մէջ կը խօսէր հիւրերուն եւ
պաշտօնէութեան հետ, գաղտնի ֆօնօկրաֆ մը կանո-
նաւորապէս կ'արձանագրէր օրուան բոլոր խօսակ-
ցութիւնները: Այս պատճառաւ շատ մը առեւտրական

մարդիկ զղջայիւր էին անզգուշօրէն իրենց խօսքերը
գործածած լլալնուն համար: Տարհակացողութեան
ժամանակ մեքենան դատաւորին քով կը տարուէր եւ
անոնք հրաշալիօրէն կ'ունկնդրէին այդ խաղը:

Իր ֆիզիքականին գալով, այս ամերիկացի սե-
ղանաւորը այնպիսի անկիւնաւոր դէմք մը ունէր,
որ պիտի կարծուէր թէ ոեւէ գծադրական իրեղէնի
մը օգնութեամբ շինուած է: Ծակատը, քիթը, կըզա-
կը, վերջապէս ամէն ինչ քառակուսի էր իր մօտ:
Չափազանց շարժուն աչքերը, արթուն ու սեւ, սար-
եակի աչքերուն նման, իր գծերուն մասնաւոր յատ-
կութիւն մը կուտային: Չարլսթիւն, ներդաժտու-
թիւն, զուարթութիւն եւ յամառութիւն, այս բո-
լորն ալ կը գտնուէին իր տարօրինակ դէմքի արտա-
յայտութեանը մէջ:

Թռչունի թաթերուն նման չոր մատներովը ու-
սիէ մը թղթատելու ժամանակ, Պ. Օթթօ Վան
Քորմիժ յանկարծ գլուխը վեր առաւ, ելեքտրական
զանգակին ձայնը լսելով:

— Հը, ըսաւ ան, այցելութիւն մը, ասիկա մի
միայն էտտիլին համար կրնայ ըլլալ: Պարտէզն է ան.
նախ իմանամ թէ ով է:

Սեղանաւորը իր աշխատասենեակին առնթիւ
բաժինը անցաւ, որուն պատերը սեւ ներկ ւած էին եւ
եւ որոնց մէկուն վրայ խոշոր ու հաստ ապակի մը
գետեղուած էր: Այս առարկան անթել լուսանկարն
էր:

Վան Քորմիժ սենեակը լաւ մը գոցելէ յետոյ կո-
ճակի վրայ ձեռքով կոխեց, եւ յանկարծ, հաստ ա-
պակին լուսաւորուեցաւ, պարզելով ծաղիկներով
զարդարուած հրաշալի պարտէզ մը: Գեղջկական նըս-
տարանի մը վրայ ծաւի աչքերով եւ դեղձան մազե-
րով աղջիկ մը նստած էր, յանկուցիչ գեղեցկու-
թեամբ: Երբտասարդ տղամարդ մըն ալ, վայելուչ ու
պերճ հագուստներ հագած, ուշիմ ու կայտառ արտա-

յայտութեամբ, եկաւ տեղ գրաւելու օրիորդին քով:

— Լաւ, միմեաց սեղանսերը, ասիկա այն ֆըրանսացին է որ որ դարպասելու կուգայ իմ աղջկանս եւ իր ժամանակը կը վատնէ: Բայց հոգ չէ, վայրկեան մը ժտիկ ընեմ թէ ինչեր ըսելու կուգայ ան:

Վան Գորմիք ականջը մանրաձայնի ընդունարանին ժօտեցուցած էր եւ իր ամբողջ ուշադրութեամբը մտիկ կ'ընէր:

— Հէ, հէ բացանչեց ան, տես թէ ինչպէս իմ էտտիին իր յարգալից հիացումը կը մատուցանէ— այս երկտասարդը տկարակեաց կ'երեւի: Այո, գիտեմ թէ գործունեայ եւ ուշիմ է ան, թէ իր գտած ֆօսֆօթի հանքը տարեկան տաս հազար տոլար եկամուտ կը բերէ, բայց իմ էտտիին համար չէ այդ ամուսինը. էտտին բազմ. թիւ ժիլիոններով օժիտ մը պիտի ունենայ: Հիմա տեսնենք թէ ինչ պիտի պատասխանէ աղջիկս այդ երկտասարդին...

«Փոքրիկ յիմար: Յարգելով հանդերձ իր սիրելի հօրը կամքը, տես իմ աղջիկս կը քաջալիքէ սա դորմիլի ֆրանսացի երկտասարդը, այդ անվարտին, այդ անօթին: Իմ էտտիին քով այն որ տաս հազար տոլար կը չափի, պարզապէս թշուառ ողորմելի մըն է: Պէտք վերջ տալ այս սիրերգութեան...»

Վան Գորմիք խորհրդաւոր սենեակէն դուրս ելլելով դուռը լաւ մը գոցեց ու իր աշխատասենեակը քաշուեցաւ: Իր կարծ բացակայութեան ընթացքին գրասեղանին վրայ գտնուող ելեքտրական ինքնաշարժ թղթաբերը սեղանին վրայ կանոնաւորապէս իրարու հտեւէ շարած էր ստացուած հեռագրերնրը, որոնցմէ մէկը իրեն համար մեծ հետաքրքրութիւն արթնցուցած էր:

Ակնարկով մը կարդաց զայն եւ իր դէմքը զգուշութեամբ տրամադրութիւն մը առաւ:

— Հրաշալի, սքանչելի, բացազանչեց ան, ձեռքերը չփելով, երթամ զայն անմիջապէս ցոյց տամ

էտտիին, վստահ եմ այս հեռագիրը ֆրանսացիին ցաւ պիտի պատճառէ, բայց լաւ է որ այդ թեթեւօտիկը դաս մը առնէ:

Առանց վայրկեան միակ կորսնցնելու, նենգամիտ ծերունին պարտէզ իջաւ ու գնաց գտնելու էտտին, որուն տեղը գիտէր Ֆրանսացին նշմարելով, զարմանք մը կեղծեց. և անմիջապէս ձեռք երկարեց անոր:

— Ուրախ եմ ձեզ տեսնելու Պ. Ֆրանք Մարթէլ, ինչպէ՞ս էք, վստահ եմ որ լաւ էք. հապա տեսնենք ինչպէ՞ս են ֆօսֆօթները:

— Գործս շատ յաջող կ'ընթանայ, պատահաւոր երկտասարդը ուրախ տրամադրութեամբ, քանի մը ամիսէն յոյս ունիմ թէ անոնց արտադրութիւնը կրկինը, նոյնիսկ եռապատիկը կ'ըլլայ:

— Իսկապէս հիաշած եմ. այսպիսով միլիոնի մը ճամբուն վրան էք, եւ ով գիտէ ապագային ալ հաւանաբար մէկ միլիառի կը հասնիք:

— Ոչ, այնքան մեծ յաւակնութիւններ չունիմ:

— Ինչո՞ւ համար ոչ, ձեր ուշիմութեամբ ու գործունէութեամբ, դուք ամէն բանի կրնաք ցանկալ: Առաջին միլիոնը շահիլը ամէնէն դժուար բանն է, յետո, միլիատերի մը աղջկան հետ կ'ամուսնանաք... միայն ձեզ նախապէս կ'ըսեմ թէ այդ աղջիկը էտտին չի կրնար ըլլալ:

Այս վերջին խօսքին վրայ էտտիին եւ Ֆրանքին դէմքերը կարծրեր էին եւ երկտասարդը ինչ պատասխանելու չէր գիտեր:

— էտտի, ըսաւ Վան Գորմիք տիրական ձայնով մը, քեզ վայրկեան մը առանձին կը թողու՞մ, այս պարոնին հետ քանի մը խօսք խօսելու համար: Եւ Ֆրանք Մարթէլը մէկ անկիւն քաշելով անոր այդպէս խօսեցաւ:

— Բարեկամս, կը ծանշնամ քու բոլոր լաւ յատկութիւններդ, դուք ինծի չափազանց համակրելի ալ կը թուիք եւ չեմ ալ կասկածիր թէ չէք

յաջողիր կեանքի մէջ, միայն թէ որոշ կերպով նշմարած եմ թէ իմ աղջկան կը դարպասէք, բան մը, զոր ես կ'ատեմ:

Ֆրանսը, որ ժամանակ ունեցած էր ինքզինքին գալու եւ վերստանալու իր պաղարիւնութիւնը, անմիջապէս պատասխանեց.

— Միշտ ալ Սր. Էտտին հօնդէպ կատարեալ յարգանք ունեցած եմ եւ սակայն... երբեք ալ չեմ ծածկած իմ հիացման զգացումներս...

Վան Քորմիք տիրական շարժումով մը լռութեան հրաւերեց իր խօսակիցը եւ շարունակեց.

— Լաւ, անօգուտ է ձեր դատին փաստաբանութիւնը ընել, ես լմ Էտտին ամուսին մը գտած եմ արդէն եւ խօսքս ալ տուած: Ահա, կարդացէք այս հեռագիրը, որ իմ որոշումն անքակտելի կը դարձնէ:

— Կ'երգնում որ բան չեմ հասկնար այդ լակոնական գրութեանէն, միմայ Ֆրանսը:

— Այն ժամանակ պէտք կ'զգամ ձեզ բացատրել եղելութիւնը, որ ինքնին չափազանց հետաքրքրական է արդէն:

— Ձեզ մտիկ կ'ընեմ, ըսաւ երիտասարդը, քաղաքավարութեան սիրոյն համակրպելով:

— Էտտին ձեզ բան մը լմ խօսած իր Ռըտլի հօրեղբորը մասին: Բան մը չէ՞ պատմած «Իքազպալսէթայի Արեւ»-ու մասին: Ո՞չ: Լաւ ուրեմն, գիտցէք որ ես Ռըտլի Վան Քորմիք անունով եղբայր մը ունէի, զոր դժբախտութիւնը ունեցայ կորսնցնելու երեք տարի առաջ դեղին տենդէն: Շատ կը սիրէի եղբայրս՝ Ռըտլին, ու մեր մէջ բնաւ տարբերութիւն չի կար, միայն թէ ան բնաւորութեամբ յամառ էր: Եղբայրս չատ կը սիրէր Էտտին եւ իր ամբողջ հարստութիւնը, որ միլիոններու կը հասնի, իմ աղջկանս կտակած էր, պայմանաւ որ՝ այն երիտասարդը՝ որ Էտտինն ձեռքը պիտի խնդրէր, պարտաւոր էր գտնել հօգակաւոր «արեւ»ը:

— Բայց ո՞ր արեւը, հարցուց Ֆրանսը, մեծ հետաքրքրութեամբ մը:

— Ռըտլի իր հմտութեամբ մեծ համբաւ կը վայելէր եւ Մեքսիկացիներու խօսած հարիւր տասներկու բարբառներուն գիտակ էր: Անհկա Ազգէկներու եւ Թուրքէկներու մասին ստուար ուսումնասիրութիւններ հրատարակած է, ինչպէս նաեւ Բիլարներու եւ սպանիացի աշխարհալալներու մասին: Նոյն իսկ ան իր այդ ուսումնասիրութիւններուն մէջ խօսած է Թիթիմէքներու եւ Օլմէքներու մասին, որոնք Ամերիկայի սկզբնական դարերու ժամանակակից ցեղերն են, որոնց մասին մեր պատմութիւնը գրեթէ չի խօսիր եւ զոր կը ճանչանք իրենց թողած հսկայ աւանդութիւններուն եւ աւերակներուն շնորհիւ:

«Իմ եղբայրս վերջերս իբրեւ իրեն աշխատակից ունէր երիտասարդ Ամերիկացի մը, խառնուածքով ու ծագումով սպանիացի: Տօքթ. Մօօրը»:

— Ասիկա այն միեւնոյն մարդն է, որու մասին թերթերը վերջերս գրեցին ու պատկերն ալ հրատարակեցին, իբրեւ մեքսիկեան յեղափոխականներու պետը:

— Նոյն ինքն: Դորաբա եւ Տօքթ. Մօօր, որ նմանապէս անուանի հնախոյզ մըն է, ծերունի կողերականի մը՝ Ալվարադօյի (Բիլարի բառակամ) թուղթերուն մէջ ձեռագիր մը գտան, որուն մէջ Ալվարատո կը պատէր թէ, Մոնտեգուժա կայսրին մահէն եւ Մեքսիկո քաղաքին սպանիացիներէ առումէն յետոյ, Ազգէկ պետ մը, Իքազպալսէթա անուամբ, յաջողած էր փախուստ տալ պաշարումէն եւ իր հետ տարած էր կոյսերական գանձին ամենաթանկագին գոհարներէն մին, զոր աւանդութիւնը «արեւ» անունով մակղիրած է եւ այդ թուականէն ի վեր ծանօթ է «Իքազպալսէթայի արեւ» անունով:

Ազգէկ պետը, Գորտիլիէր լեռներուն հարստ-խային շրջանները ապաստանած ըլլալով, սպանիացիներու ձեռքը չէ ինկած եւ մարդ չէ գիտցած թէ

ինչ եղած է իր հետ տարած աղամանդին վախճանը: Տօքթօրին աշխատակցութեամբ եղբայրս երկար ժամանակ փնտռած է այս թանկադին գոհարը, բայց յետագային անոնք գտնուելով իրարմէ՞ զատուած եւ ոխերիմ հակառակորդներ դարձած են: Տօքթ. Մօօր ատկէ յետոյ քաղաքական ասպարէզին տուած է ինքզինքը եւ լեզուներու եւ ազգէկեան աւանդութիւններու ի հտուելունը կարճ ժամանակի ընթացքին խոշոր ազդեցութիւն մը ստեղծած են իրեն՝ հնդկներու վրայ Անիկա խանդավառ եւ ուշիմ անձնաւորութիւն մըն է: Ինքն է, Մեքսիկայէն բոլոր օտարականներու հեռացման ծագրին հեղինակը եւ կ'ուզէ Մօնրէզամայի կայրութեան կրօնքը վերակենդանացնել Մեքսիկայի մէջ:

— Բայց ուր մնաց «արեւ»ուն պատմութիւնը, հարցուց Յրանք:

— Համբերութիւն: Ատկէ յետոյ, եղբայրս՝ Ռեուլի առանձինն չարունակեց պեղումները: Զեռագիր օրագրութեան մը շնորհիւ կարելի եղաւ իմանալ Իքսպալսէթայի թաղուած վայրը եւ Էսքուրիելը մատենադարանին մէջ գտնուած ուրիշ փաստաթուղթէ մը հասկցուեցաւ թէ ազգէկ պետը իր հռչակաւոր աղամանդին հետ միատեղ թաղուած էր: Դժբախտաբար եղբայրս Սպանիայէն դարձին հիւանդանոցաւում մեռաւ եւ անկարելի եղաւ առանց իր օժանդակութեան գտնել մատնանշուած վայրը: Բայց մեռնելէն առաջ ան կամեցած էր որ ի գին դրամական ամէն գոհութեան, թանկագին «արեւ»ուն փնտռութեանը չարունակուին:

Այս է պատճառը որ կտակով իր հարստութիւնը աղջկանս զիջած է, պայմանաւ որ զայն կնութեան առնողը յանձն առնէ գտնել այդ առարկան:

— Եւ ի՞նչ կ'ըսէ այդ հեռագիրը:

— Հեռագիրը ինծի կը հաղորդէ թէ՝ բարեկամս Տօն Մանուէլ Բիրօկա՝ գտած է Իքսպալսէթայի Ա-

րեւը: Ինծի կը մնայ գործադրել եղբորս կտակին տրամադրութիւնները:

Յրանք Մարթէլ գլուխը վար առաւ եւ յուսահատ քայլերով բաժնուելու կը պատրաստուէր, նրբէտտի ծառուղիի մը ծայրէն երեւցաւ: Երիտասարդ աղջիկը չափազանց յուզուած կը թուէր:

— Ահաւասիկ Տօն Մանուէլը, մրմռաց աղջիկը գրեթէ անլսելի ձայնով մը և այցելուն առաջ անցնելէ յետոյ քաշուեցաւ:

Ոչ ոք պիտի կրնար ճանչնալ հպարտ ու վայելչագեղ Տօն Մանուէլը, ցնցոտիներու մէջ փաթթուած տխրած ու աղտոտ մարդու մը պէս, որ այժմ ան էր՝ ու խոնարհօրէն վան Բորմիքին կը մօտենար: Բայց այս վերջինը իր ապագայ փեսին ներկայ վիճակին որեւէ կարեւորութիւն չտուաւ ու մտերմօրէն խօսք ուղղեց անոր.

— Սրտադին շնորհաւորութիւններս, իմ սիրելի Մանուէլս, պրավօ, երեւի թէ ժամանակ չես ունեցած ճամբու հագուստներդ փոխելու: Շատ լաւ ես ըրած, արդէն անհամբեր կը սպասէինք ձեր հեռագրէն յետոյ, զոր քիչ առաջ ընդունեցինք...

— Տաս օր ուշացած եմ, դիտել տուաւ Մանուէլ և ատկէ ի վեր...

— Այո, այդ յապաղումը զարմանալի ոչինչ ունի, քանի որ յեղափախական շրջանէ մը կը վերադառնաս: Բայց հիմա պատմէ տեսներք թէ ի՞նչ արկածներ անցուցիր:

— Շատ վատ լուրեր միայն պիտի կրնամ տալ ձեզ, ընդմիջեց Տօն Մանուէլ մօայլ դէմքով մը:

— Հապա «արեւը», հարցուց վան Բորմիք, անհամբեր ու մտահոգ:

— Ծովուն յատակն է ան...

— Ի՞նչ կ'ըսես, կակազոց ծերունին, գրեթէ շանթահար:

— Այո, սոսկական իրողութիւնը այս է. Իքսպալ-

պալէթայի արեւը Ատլանտեանի յատակն է այժմ,
զբօսանաւուս, նաւագնորուս եւ խեղճ Սամ Հար-
ըըրին հետ միատեղ:

— Շատ ցաւալի է այս լուրը ձեզի համար, չա-
փազանց ցաւալի, պատասխանեց վան Քորմիք կէս
խիստ կէս մեղմ ձայնով մը: Դժբախտութիւն մէն է
ձեզի համար այս:

— Հոգա աւոր գոհարը ձեռքերովս շօշափեցի եւ
նոյն իսկ քանի մը ժամ ալ իմ սեփականութիւնս ե-
ղաւ...

— Զայն պահելու համար ամէն ինչ պէտք է իր
փորձել:

— Կը կարծէ՞ք թէ այդ բանը այնքան ալ դիւ-
րն էր: Տօքթ. Մօօր մ'ընէգով լեցուած երկու
ռումբերով պայթեցնել տուաւ զբօսանաւս եւ ես հա-
ւատարմ բնիկի մը անձնութեան շնորհիւ կրցայ
ազատուիլ, անտառին մէջ պահուելով...

Սեղանաւորը պաղ թօնով մը շարունակեց իր
խօսակցութիւնը:

— Անձնապէս չափազանց ջղայնացած եմ ձեզի
պատահած բաներուն համար, բայց դժբախտաբար
աղջկանս ամուսնութեան համար տխուրացած եմ կը-
տակի տրամ դրութեան տառը տառին հետեւելու:
Իմ աղջիկս կենը պիտի դառնայ անոր, որ պիտի վե-
րագտնէ Իքազպալէթայի Արեւը:

— Զայն վերագտիր էի:

— Այո, բայց կրկին անգամ կորսնցուցեր ես: Ա-
տիկա հաւասար է բան մը ըրած չըլլալու:

— Պիտի փորձեմ վերստին վերագտնել զայն:
արդէն այդ մեծարժէք զարդեղէնը տուի իմ մէջ դը-
րած էի, ինչ որ կարծեմ թէ պիտի դիւրացնէ փըն-
տըռուքները:

— Կրնայ պատահիլ, բայց եթէ ձեզմէ առաջ
ուրիշ մը յաջողի գտնել զայն, պարտաւոր եմ կտա-
կին կամքը յարգելու:

Յրանք Մարթլի եւ օրիորդ Էտօի հասկնալի ակ-
նարկներ փոխանակալ էի: Երիտասարդը, որ ներ-
կայ էր խօսակցութեան, յուսալից երեւոյթով մը սե-
ղանաւորին մօտենալով հարցուց:

— Կրնամ ես ալ այդ շարքին մէջ մտցնել ինք-
զինքս:

Վան Քորմիք, ե կու փնտցունենք ալ մրցել
տալու մարտնչէն բռնուած՝ ձեռք լը կը շփէր:

— Ի հարկէ, սիրելի տղաս, ըսաւ ան ծրանքին,
որեւէ արգելք չկայ:

Տօն Մանուէլ բարկութենէն ոտքը գետնին զար-
նելով ընդմիջեց:

— Թանկագին գոհարին տէրը ես եմ:

— Խնդրեմ, բարկանալու խնդիր չկայ այստեղ,
այդ գոհարը եղբայրս կամքով իմ աղջկան կը պատ-
կանի: Եղբայրս ժամանակին մեքսիկեան կառավա-
րութեան դէմ դատ բացած էր հանքային ժառան-
գութեան խնդրի մը համար: ան հանքերու վրայ ու-
նեցած իր բոլոր իրաւունքներէն հրաժարած էր,
պայմանաւ որ «արեւ»ը անհղձ վիճակի մէջ իրեն
տրուէր:

— Ամէն պարագայի տակ առարկան արկղի մը
մէջ է եւ զան բանալու իրաւունքը ինծի վերա-
պահուած է: Ըսաւ Տօն Մանուէլ:

— Կը մոռնաս որ մեկնումի պահուդ այդ արկղը
եւ տուած էի քեզի, որուն երկրորդ բանալին իմ
մօտս է:

Տօն Մանուէլ, Յրանքին վրայ ատկութեան ակ-
նարկ մը պտտցուց, ու երկու երիտասարդները պըր-
կուած բռնեցնքներով իրարու կը մօտենային կռուե-
լու համար, երբ Էտտ, գոյնը նետած, երկուքին
մէջտեղը նետուեցաւ:

Վան Քորմիք քահ-քահ մը փրցուց եւ երկու հա-
կառակորդներուն մէջտեղը կեցաւ:

— Զափազանց գլխոտ կերպով ձեզ կը նախազ-

գուշացնեմ թէ, մենաժարտիկները, ըստ կտակի տրամադրութեան, ջնջուած կը հաժարուին էտտիիս ձեռքին տիրանալու մրցումին մէջ:

Տօն Մանուէլ ուղղակի կատարած էր:

— Պր. Վան Քորմիք, գոչեց ան, ինձի հետ վերաբերուելու ձեր եղանակը իսկապէս անարդար ու անվայել է: Ես այս արկածախնդրութեան մէջ իմ եւ ընկերներուս կեանքը վտանգի տակ դրի ու մահէն հրաշքով միայն ազատեցայ եւ նոյնիսկ ժառանգ ալ յաջողեցայ իմ ձեռնարկիս մէջ, մինչ դուք մէկ խօսքով կը դատէք այս բոլորը եւ անարդար եզրակացութեան մը կը յանգիք:

Ահա՛ անաւորը, յանկարծ, լուրջ դէմք մը առաւ:

— Դուք էք որ բացարձակապէս անարդար էք, Տօն Մանուէլ, պատասխանեց ան խիստ ձայնով մը: Արդեօք ես ձեզ նախապատուութիւն չեմ տուած եղբօրս յատակագիծները ձեզի յանձնելով: Բաղդը այնպէս ուղած է որ դուք չնպաստաւորութիւն այս առաւելութենէն: Այո, դառն է այս, բայց բարկանալու ոչինչ կայ այստեղ: Այս ձախողանքէն յետոյ պարտաւոր եմ կտակին տրամադրութեանց տառը տալին հետեւելու:

— Եթէ իրերը միեւնոյն ակնարկով չդատենք, այն ատեն դուք ալ կը համոզուիք թէ ես եմ որ վերջ ի վերջոյ պիտի յաղթանակեմ:

Եւ ան հրաժեշտ առաւ Վան Քորմիքէն զուարթ տրամադրութեամբ:

Ֆրանք Մարթէլ եւս քիչ յետոյ մեկնեցաւ, նախապէս յայտարարելով Վան Քորմիքին թէ ինք ալ կ'ընթացի իր քաղաքէն թափաքի «արեւ» փնտռելու:

Օրիորդ էտտի չմոռցաւ նաեւ Մարթէլին յաջողութեան ժաղթանքներ ալ ընելու:

Այժմ իր աղջկան հետ առանձին մնացած Վան Քորմիք՝ այսպէս արտայայտեց իր գոհունակութիւնը:

— Ահա չափազանց հետաքրքրական մրցում մը, ըսաւ ան, Մանուէլ շատ հարուստ է եւ թերեւս նոյնքան ալ եռանդուն, իսկ Մարթէլ աւելի ուշիմ եւ գիտնական է: Միայն թի մաղթելի էր որ Տօն Մօօր սատանայութիւնը չունենար թանկագին ազամանքին փնտռութեան կլկելու այս երկու մրցորդներէն առաջ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱԼԻՔՆԵՐԷՆ ԱԶԱՏՈՒԱԾ ԿՐԵԻՆ

Պ. Վան Քորմիք կատակ մը ընելու ժամանակ չափազանց մօտեցած էր իրականութեան: Տօն Մօօր՝ ի քաղաքէն թափաքի Արեւը Մեքսիկայի ծոցին յատակը լքելու երբեք ալ դիտաւորութիւն չունէր եւ եթէ մինչեւ հիմա զայն որսալու չէր ձեռնարկած, պատճառներն ու պարագաները իր կամքէն բոլորովին անկախ էին:

Կանոնաւոր գինուորական ուժերէն անընդհատ հետապնդուած, երբեմն յաղթական, երբեմն պարտուած, ան, զրօսանաւուն փճացումէն ի վեր, վայրկեան մ'իսկ դադար չէր ունեցած: Ասկէ զատ, Տօն Մանուէլ, որ Մորլոսին անձնուիրութեան չնորհիւ ազատուած էր, — բան մը՝ որ Տօն Մօօր կ'անգիտանար —, ժամանակ չէր կորսնցուցած իր վրէժը լուծելու Տօն Քորմիքին:

Արդարեւ, Մանուէլ Վաշինկթընի յերակոյտին խնդրագիր մը մատուցած էր եւ օր մըն ալ ամերիկեան յաճանաւ մը՝ հուժկու հրետանիով զինուած՝ ծոցին մէջ երեւցած էր ու ռիչք ապստամբներու բերդին դէմ դիրք բռնելով ռմբակոծած էր անոնց ամրոցը եւ քանդած այդ թաքստոցին պաշտպանութիւնը հանդիսացող քանի մը թնդանօթները:

Այս կարճատեւ արշաւանքէն վերջ յաճանաւը մեկնած էր, իբրեւ թէ բան մը պատահած չըլլար, եւ հնդիկները գոհ մնացեր էին ռմբակոծումով, քանի որ ամերիկացիները գինուոր ցամաք չէին հանած:

Այս դէպքէն քանի մը օրեր յետոյ, փոքրիկ առագաստանաւ մը երեւցած էր ծոցին մէջ, ամերիկեան դրօշով, ու Տօն Մօօր ամերիկեան կառավար-

րութեան նոր խտուրթիւնները հրաւիրելու համար իր վրայ, այս նաւն ալ սուգելու էր գաղափարէն ետ կեցած էր:

Նաւուն բնակչութիւնը, թիւով հինգ հոգի, խաղաղաբէր տրամադրութիւններ ունենալ կը թուէր: Բայց եւ այնպէս, Տօքթ. Մօօրի գաղտնի հետազոտութիւններէն հասկցուեցաւ թէ՛ այս նորեկները տեղեկութիւններ կը հաւաքէին Տօն Մանուէլի զբօսանաւու քանդուածին ու սուգման մանրամասնութիւններուն վրայ:

Տօքթ. Մօօր վայրկեան միակ չտարակուսեցաւ թէ ամերիկացիները «Իքազպալսէթայի Արեւ» ու փնտռողներն ելած չըլլային ու վճռապէս որոշեց անոնցմէ առաջ սկսիլ գործի եւ տիրանալ ցանկացուած աղամանդին:

Տօքթ. Մօօր այս անգամ սակայն իր հաշիւներէն միոյն մէջ սխալուած էր: Եկողները Տօն Մանուէլի մարդիկը չէին, այլ անոր հակառակորդին՝ Ֆրանք Մարթէլին բարեկամները: Ֆրանք անձնապէս առագաստանաւուն մէջն էր ու պիտի վարէր այս փրնտըռուքը:

Մինչ Զարլըսթաունի մէջ՝ Տօն Մանուէլ ժամանակ կը վատնէր նաւ մը գտնելու եւ պէտք եղած իրեղէններն ու սուգակները ճարելու, անդին Ֆրանք Մարթէլ առանց մարդու բան իմացնելու Նիւ-Օրլէան կը հասնէր ու գտնելով անհրաժեշտ նաւն ու կաղժածները ճամբայ կ'ելէր դէպի արկածին վայրը:

Ֆրանքին պատրաստութեանց արագութիւնն ու պարզութիւնը թոյլ տուին իրեն որ ան իր հակառակորդէն երեք օր առաջ հասնէր Եւրօպայի ծոցը: Օրիորդ էտտիին գաղտնի մէկ հեռագիրը Ֆրանքին կը տեղեկացնէր Տօն Մանուէլին եւս մեկնումը: Պէտք էր որ ուրեմն, այս վերջնոյն ժամանումէն իսկ առաջ ամէն ինչ աւարտէր:

Ֆրանք ճարպ կութիւնն ունեցաւ էր իր հետ առնելու նաեւ ժամանակոր լուսանկարիչ գործիք մը ընդժովեայ տեսարաններ լուսանկարելու համար: Այս առարկան կը բաղկանայ տուփէ մը եւ ելեքտրական զօրակոր լոյսով լամբարէ մը, որոնք գերատլանտեան յստակ տեսարաններ առնելու կը ծառայեն:

Երկտասորդ գիտունը այս գործիքին կցած էր նաեւ ժամանակորաբար յարժարցուծ շարժանկար մը, զոր առագաստանաւուն վարի յարկին մէջ տեղաւորած էր: Այս խելացի գիտը շատ դիւրաւ Ֆրանքին ցոյց տուաւ Տօն Մանուէլի զբօսանաւուն բեկորները ծովուն յատակը:

Դժբախտաբար առաջին օրը ծովը ալեկոծ ըլլալուն, քննութիւններու արդիւնքը կիսկատար մնաց ու գրեթէ ապարդիւն անցաւ:

Հետեւեալ օրը ծովը խաղաղ էր. Ֆրանք առագաստանաւուն յատակը յարդարած բեմին վրայ կրօցաւ տեսնել բոլորակ չափով չափազանց տողանցումը, որոնք հազարներով կը գտնուէին Մեքսիկայի ծոցին մէջ, նմանապէս հանդիսատեսը եղաւ բնիկներու ծովեղբայրներն իրաւ կատարած մարգարիտի որսորդութեան, բայց Ֆրանք մինչեւ հոս զբօսանաւուն հետքէն բան մը չգտաւ:

Քանի մը անգամներ ան կարծեց զբօսանաւուն հասած ըլլալ տեսնելով խոշոր ծառերու կոճղեր, որոնք Գորտիլէս գետին կողմէ անտառներէն խլուած եւ ծովը քշուած էին:

Վերջապէս, երրորդ օրուան կէսօրէն ետքը, Ֆրանք մէկ միլ հեռաւորութեան վրայ նշմարեց կողէն ձեղքուած զբօսանաւը, որ կուշտին վրայ պառկած էր ծովուն յատակը: Անմիջապէս հրամայեց որ առագաստանաւը աղէտին վայրը ժօտեմայ ու երկաթ նետէ: Զբօսանաւը ութ տասը մէթ խորունկ ջուրերու տակ կը գտնուէր: Ֆրանք, առանց ժամանակ կորսնցնելու, չուանէ հաստ սանդուղներ իջեցուց ծո-

վուն մէջ եւ սուգակներուն հրամայեց պատրաստ գտնուիլ:

Ան իր պատրաստութիւնները լրացուցած էր եւ գործի պիտի սկսէր, երբ նաւագ մը եկաւ իրեն հաղորդելու թէ, երեք միլ հեռաւորութեան վրայ, հիւսիսային-արեւելեան ուղղութեամբ նաւ մը նշմարուած էր: Երիտասարդ գիտնականը հեռադիտակովը անմիջապէս ստուգեց թէ եկողը ամերիկեան դրօշով նաւ մըն էր եւ անպայման ատիկա Մանուէլինը կըրնար ըլլալ:

— Երեք քառորդ ժամէն արդէն մեզ կը հասնի, դիտել տուաւ նաւագը:

— Այդ պատճառաւ իսկ պէտք է որ փութացնենք մեր աշխատանքը:

Ֆրանք առագաստանաւուն վարը իջաւ, բայց հոն մեծ եղաւ իր յուսախաբութիւնը: Իր առագաստանաւը այժմ քանի մը հարիւր մէթը հեռու էր ըզրօսանաւուն խիւղիկներէն, որոնց ամէն ժանրամասնութիւնները յստակօրէն կը տեսնուէին ելեքտրական բեմին վրայ, իր հանճարեղ գործիքին շնորհիւ:

Ֆրանք շատ որոշ կերպով կը զանազանէր թէ գորշ ստուերներ ամենակատարեալ ճարպիկութեամբ կը լողային զրօսանաւուն շուրջը, կը մտնէին անոր ներքնամասը ու դուրս կ'ելլէին անկէ, առանց ամենադոյզն սարսափն ունենալու շնաձուկերէն պատառ պատառ ըլլալու, որոնք կը չընկալատէին լողացողները: Յետոյ կամաց կամաց սակայն այս գորշ ստուերները անյայտացան:

Երիտասարդը հասկցաւ անցուշտ, թէ Տօքթ. Մօօր իր տրամադրութեան շաւ սուգակներ չունենալուն, մարգարիտի ճարպիկ լողորդ-որսորդներու օժանդակութեան դիմած էր, Իքազպալէթայի Արեւուն տիրանալու համար: Այս տարօրին կ'կարծրածորթները, զինուած պարզ գանակներով, իրենց որ-

սորդութեան ընթացքին քաջարար կը յարձակին չընաձուկերու վրայ, զանոնք վիրաւորելով փորէն, ուր իրենց ժորթը համեմատաբար աւելի փափուկ է, ծիշը այն պահուն, երբ այս ովկէանեան գազանը կռնակի վրայ կը դառնայ ու կ'ողէ կուլ տալ կամ պատառ պատառ ընել իր գոշը: Տօքթ. Մօօր Իքազպալէթայի «Արեւ»ուն որսորդութեան համար աւելեալ լաւ ու նպատակայարմար գործիքներու չէր կրնար դիմել:

— Բայց եւ այնպէս, ըսաւ Ֆրանք ինքնիրեն, չեմ կարծեր որ սնտուը բանալու յաջողած ըլլան, ուր Մանուէլ պահած էր Իքազպալէթայի «Արեւ»ը:

Այսպիսի մտածումներու մէջ էր Ֆրանք երբ կատարութեան ծիշ մը արձակեց, ելեքտրական բեմին վրայ դիտելով զրօսանաւուն բեկորները, ուր յստակօրէն կը տեսնուէր խնդրոյ առարկայ արկղը, որ բացուած եւ պարունակութիւնն ալ վերցուած էր:

Տօքթ. Մօօրի գիտութեան եւ երեւակայութեան շնորհիւ, կարծրամորթ լողորդները ամէն տեսակ գործիքներ հետեւին առած եւ սնտուկին կղպանքը կոտրած էին: Ատիկա պատահած էր ծիշը այն պահուն, երբ Ֆրանք գործի-պիտի ձեռնարկէր, այնպէս որ եթէ յապաղած չըլլար, գուցէ ամէնէն առաջ տիրանար թանկագին աղամանդին:

Կատղած եւ յուսահատ, Ֆրանք կամուրջը ելաւ եւ հրամայեց նաւագներուն ընդհատել աշխատանքի պատրաստութիւնները: Նաւուն մարդիկը ապշած էին տեսնելով իրենց տիրոջ այս անսովոր ընթացքը, որովհետեւ անոնք Ֆրանքին մօտ անյողդողդ կամք մը տեսած էին: Ֆրանք Մարթէլ ուղղակի փափացած ու ձախողած կը համարէր իր առաքելութիւնը ու պարաններու դէզի մը վրայ նստած խորունկ մըտածումներու մէջ ընկղմած էր, երբ տեսաւ Տօն Մանուէլի նաւը, որ կամաց կամաց կը մօտենար իր առագաստանաւուն:

Նաւուն կռնակին վրայ, Տօն Մանուէլ ոտքի կե-

Այս կոռուզներուն մէջ, արդէն շատերը պատերազմներու ժամանակցած էին Փիլիպեան կղզիներու մէջ, ուրիշներ վայրի անասուններու որսորդներ էին (քառ պոյ) ու վարժուած արկածալից կենցաղի մը, մանաւանդ որ այս արշաւանքը իր առինքնող կողմերն ալ ունէր, քանի որ Տօն Մանուէլ իր մարդիկը, յետ իր առաքելութեան աւարտութիւն, լայնօրէն վարձատրելու երաշխիքներ ալ տուած էր:

Ասկէ զատ հաւանական հերոսական դրուագներու համար ալ Տօն Մանուէլ բացառիկ նուէրներ խոստացած էր:

Առաջինը երկու ջոկատի բաժնուեցաւ: Առաջինը, դրուած Տօն Մանուէլի հրամանատարութեան տակ բերդը պիտի զարնէր ճակատէն, իսկ երկրորդը՝ առաջնորդուած Ֆրանքէն, թշնամիին կռնակը պիտի անցնէր: Այս բաժանումէն յետոյ կոռուզները լրարժէքաւոր կռացան ու տարածուեցան բլուրին ստորոտը, կարելի եղածին չափ կրակի նուազ ժակարդակ ներկայացնելու համար:

Բերդին պատերը բլուրէն բաժնուած էին առուէ մը սրուն մէջ տեւականօրէն ջուր կար, հաղորդակցութիւնը կը կատարուէր առկախ առուի մը միջոցաւ: Բերդը իր վերջին ռմբակոծումէն յետոյ աճապարանօք նորոգուած էր ու կարգ մը տեղեր տակաւին կիսաւարտ էին:

Տօն Մանուէլի խուժը, բերդին մօտեցաւ մինչեւ երկու հարիւր քայլ, բայց կատաղի կրակի մը առջեւ չկրցաւ ալլես յառաջանալ ու կանգ առաւ: Երկու զինուորներ վիրաւորուած էին ու անացեալները ժայռերու, ւ ծառերու կոճղերուն ետեւ գիրք բռնած էին: Ամէն անգամ որ ամերիկացիները յառաջանալու փորձ ընէին կարմրամորթները տեղատարափ գնդակներով կը պատասխանէին: Այս դրութիւնը բաւական երկար շարունակուեցաւ: Յանկարծ բերդին ետեւի կողմէն կատաղի հրացանաձգութեան մը ձայներ լըս-

ուեցան: Ասիկա Ֆրանք Մարթէլին հարուածն էր, որ առանց նշմարուելու թշնամիէն զայն կռնակէն զարնելու յաջող ձեռնարկ մը ունեցած էր:

Ֆրանքի այս յարձակողականը Մանուէլին ճակատը թեթեւեղութիւնով, այս վերջինը առանցժամանակ անցընելու իր զինուորներուն հետ առաջացաւ մինչեւ առկախ կամբակը և նաւագներէն մին կացինի հարուածով մը չղթաներէն մին ջախջախեց զայն վարտնելու համար: Բայց այս պահուն կարծրամորթներ Ֆրանքին կողմը խոնուած էին ու ցիրուցան ըրած անոր զինուորները:

Այս դրութիւնը յաւիտենապէս կրնար շարունակուել, եթէ Տօն Մանուէլ Ֆրանքին երկրորդ յարձակողականէն օգտուելով մօտենար առկախ կամբակին ու տենամիթով զայն օղը հանէր: Ֆրանք պայթեցնելու յառաջ եկած խառն սլփութեանն օգուտ չաղելով արդէն բերդին մէջ մտած էր ու միեւնոյն ժամանակ Տօն Մանուէլի զինուորներն ալ յաջողած էին կամբակին քանդուած մասէն վեր բօրձարնալ, դէպի բերդին ներքնամասը:

Ամերիկացի երկու պետերը այս յաջողութեանէն յետոյ բերդին վրայ իրարու միացան ու շնորհաւորեցին զիրար, բայց մեծ եղաւ իրենց զորմանքը տեսնելով թէ մարդ ու ժարդաձայն չէր մնացած հոն: Ռումբերու եւ ռազմամթերքի շտեմարանը պարապ էր ու ան ր դրան վրայ հետեւեալ հեզն սկան դրութիւնը կախուած էր խաւաքարոով մը:

«Տօքթ. Մօօր իր ամերիկացի հիւրերուն իր անկեղծ յարգանքները կը ներկայացնէ»:

— Ամէն մեղքիս վրայ, այս աւագակը մեր քրթի, ալ կը խնդայ, պոռոց Տօն Մանուէլ բարկութեամբ:

— Հիմա կը հասկնամ իր մտքը, ըսաւ Ֆրանք, անպատճառ հոս քանի մը մարդ թողած է Տօքթ. Մօօր, մեզ զրաղեցնելու համար ու ինք փախուստ տուած է անտառներուն մէջ, պարզապէս խաբուած ենք ձախողած ենք:

— Ձեռք գիտեր թէ ո՞ր ուղիով թեամբ փախած է:
— Արդէն գիշերը վրայ կը հասնի ու ես չեմ կրնա. նաւաստիներս մէկիկ մէկիկ գնդակահարել տալ հոս. առագաստանաւուն վրայ ալ գրեթէ մարդ չեմ թողած:

— Կարծեմ թէ, պատասխանեց Ֆրանք Մարթէլ, այս անգամ Իքազպալսէթայի Արեւը միանգամ ընդ միշտ կորսուած է:

— Կրնայ ըլլալ, բայց ես դեռ իմ վերջին խօսքս չեմ ըսած:

— Ինչ ոչ ալ ես:

Յետոյ լռութիւն մը տիրեց:

— Դուք անպատճառ առագաստանաւը պիտի վերադառնաք, հարցուց Մանուէլ:

— Ոչ, սինեօր, ես այստեղ պիտի մնամ. միայն պիտի խնդրեմ իմ նաւազներուն ըսել որ՝ գիշերը ինծի չ'սպասեն:

— Կրնամ իմանալ թէ ինչ ծրագիրներ ունիք, հարցուց Մանուէլ զարմացած:

— Չարժանալու բան մը չկայ, պիտի փորձեմ Տօքթ. Մօօրի հետքը գտնել. պէտք չէ ան շատ հեռու ըլլայ մեզմէ, մինչդեռ եթէ վաղուան միայ, բոլորովին կը կորսնցնենք զինքը...

— Դուք չէք ճանչնար Մեքսիկան, թէ որքան վտանգներով լեցուն երկիր մըն է: Ձեր ամէն մէկ քայլափոխին վտանգ մը արդէն կը հետապնդէ ձեզ, մանաւանդ երբ երկրին ներսերը յառաջանաք...

— Ոչ մէկ բան կրնայ իմ որոշումս փոխել տալ ինծի:

— Ուրեմն յաջողութիւն: Յտեսութիւն Պ. Մարթէլ:

— Յտեսութիւն սինեօր:

Վերջին անգամ մըն ալ էրարու ձեռքը թօթուելով բաժնուեցան: Ֆրանք գէպի անտառները կը յառաջանար իսկ Մանուէլ նաւաստիներուն հետ միասին

կ'իջնէր բլուրէն իր զբօսանաւուն վրայ երթալու համար:

Բայց, Տօն Մանուէլ՝ իր ընկերոյ օրինակէն ազդուած՝ չկրցաւ բաժնուիլ ցամաքէն ու նաւազները բոլորն ալ նաւ նստեցնելէ յետոյ, վերադարձաւ դէպի անտառը:

Արեւը արդէն բոլորովին անյայաացած էր եւ խոր մթութիւն մը հետզհետէ կ'իջնէր վիթխարի անտառին վրայ:

— Նախ հանձն այս զգեստդ, որ քիչ կրնայ ժառ-

նել: Պէտք է որ աղքատ հնդիկի մը երեւոյթը առնես, կասկած չարթնցնելու համար: Եկուր հետս ու շուտով պիտի կերպարանափոխեմ քեզ:

Մօրէլու Տօն Մանուէլը խրճիթը տարաւ եւ երբ կէս ժամ յետոյ երկուքը միատեղ դուրս կ'ելլէին՝ ամերիկացին բոլորովին անճանաչելի դարձած էր: պիտի որ ամիշուած եւ մագեքը հնդկական ձեւով սանաւորուած էին: Բնիկներու գործածած մէկ փռիկի շընորհիւ դէմքն ու ձեռքերը խիստ գորշ գոյն մը առած էին: Վերջապէս ան հագած էր ծակ վերարկու մը եւ ծառի կեղեւէ յարմարցուած տրեխներ: Արմաւենի՛թեւերէն շինուած գլխարկ մըն ալ կ'ամբողջացնէր իր ծպտումը:

— Դեռ կատարեալ չես ըսաւ Մօրէլու, պէտք է որ ձախ ձեռքիդ ափին մէջ մասնաւոր նշան մըն ալ գծագրեմ, որ քեզի թոյլ պիտի տայ ամէն տեղ մտնելու:

Մեքսիկացին ծառի մ վրայէն քանի մը միջատներ հաւաքեց զոր ճզմելով, անոնց արխնով Տօն Մանուէլի ափին մէջ «եռքա» ծառին ծաղիկը նկարեց: Մեքսիկացիները այս ծառին թեւերէն իրենց զգեստները կը հիւսե՛ն եւ իր անունով մկրտած են նուաքաթանի ծոցը:

— Այժմ հետեւէ ինծի, քեզի պիտի ընկերանամ մինչեւ ճամբուն մէկ մասը:

Նեղ ճամբու մը մէջ մտան ու պահ մը լռիկ մընջիկ քալեցին, բայց Տօն Մանուէլ դիտեց թէ բոլորովին առանձինն չէին այս լռութեան մէջ: Պահ մը ետոյ խուլ աղմուկ մը սկսաւ լսուիլ. քովնորի ճամբաներէն խուժը խուժը հնդիկներ կ'երեւէին:

— Հիմա, ըսաւ յանկարծ Մօրէլու, քեզ առանձինն կը թողում, որովհետեւ եթէ քեզ քիչ մըն ալ ընկերանամ, թէ քու եւ թէ իմ կեանքս կրնամ վըտանդել: Հետեւէ այս ամբոխին եւ ան քեզ պիտի առաջնորդէ ուր որ ծրագրած ես երթալ. մարդու

հետ մի խօսիլ եւ ըրէ այն բոլորը որ ուրիշները պիտի ընեն, բայց միշտ մեծ զգուշութեամբ...

Նման քանի մը յանձնարարութիւններ ալ ընելէ յետոյ, հաւատարիմ Մեքս կացին բաժնուեցաւ իր տիրոջէն եւ անյայտացաւ մացառներու մէջ: Տօն Մանուէլ այլեւս բոլորովին մինակ էր հնդիկներու մէջ, որոնք եթէ պզտիկ կասկած մը ունենային իրմէ, պատռա պատռ կ'ընէին զինքը:

Ամբոխը վայրկեանէ վայրկեան կը բազմանար եւ դանդաղօրէն կը յառաջանար, ոչ ոք իրարու առջեւ անցնելու փորձ ընելով: Լուսինը ելած էր եւ անտառն վրայ յստակ պայծառութիւն մը կը սփռէր: Մանուէլին կը թուէր թէ այս վայրերը ծանօթ էին իրեն:

Արդարեւ չէր խաբուած. ասիկա այն ճամբան էր, որ Իքազալսէթայի տաճարէն ծովեզերքը կ'երթայ: Պահ մը յետոյ ամբոխը կիսաքանդ եկեղեցիին առջեւ կանգ առաւ ու կամաց կամաց սանդուղներէ բարձրանալով ներս կը մտնէր:

Մուտքին դրան առջեւ, մինչեւ իրենց ակոսները զնուած չորս հնդիկներ պահակ կեցած էին ու իւրաքանչիւրին ափը կը քննէին: Տօն Մանուէլ հետեւեցաւ իր ընկերներուն օրինակին եւ առանց դժուարութեան ներս ընդունուեցաւ:

Բայց այս տեսածները երազի մը պատրանքը կուտային իրեն եւ պահ մը ինքզինքը հարկաւոր տարիներ ետ նահանջած կարծելով, կը սպասէր որ ժարեկային զոհ մ, հրամցուէր տաճարին կուռքերէն մէկուն: Զարմանքը գազաթնակէտին հասած էր, երբ նշմարեց որ ամբոխը այժմ տաճարին հսկայ սրահներէն անցնելով դէպի նկուղը կ'իջնէր, այնպէս՝ ինչպէս որ ինքն ու Սաւ Հարբըրը ժամանակին իջած էին:

Ստորերկրեայ ահագին նկուղին մէջ, ջահերու յորդ լոյսին տակ, Տօն Մանուէլ երկիւղով կը դիտէր

հազար թե երով հնդկական չաստուածներն ու կուռքերը, որոնք պատերու, սիւներու եւ առաստաղին վրայ քանդակուած էին: Կարծրամորթ հնդիկներու ամբոխը կատարեալ լռութեան մը մէջ կը սպասէր: Բուրվառներու մէջ զգլխի, եւ անուշահոտ խունկեր կը ծխէին, որոնց բարկ ծուխը բացարձակապէս կը դժուարացնէր շնչառութիւնը:

Տօն Մանուէլ գերմարդկային ճիգեօ կը փո ձէր ինքզինքը չկորսնցնելու եւ օձիքը ձեռք չտալու համար: Քանի մը վայրկեան յետոյ ան ապշութեամբ տեսաւ սրահին միւս կողմը պարզու դ տեսարանը:

Չորս հնդիկներ իջազպալսէթայի մոմիային վրայ դրուած քարը վեր կը վե ցնէին եւ կը հանէին այն փարջը, որ Մեքսիկացի հանգուցեալ կայսրին կմախքը կը պարունակէր:

Այդ պահուն սեւամօրուս ու բարձրահասակ մարդ մը — Տօքթ. Մօօրը — ամբոխէն դուրս ելաւ եւ օտարածանեան լեզուով քան մը խօսքեր արտասանեց:

Տօն Մանուէլ չկրցաւ անշուշտ այդ խօսքերուն իմաստը հասկնալ, բայց դիտեր էր թէ անոնք չափազանց գէշ տպաւորութիւն թողած էին: Յանկարծ վայրկեանական լռութիւն մը տիրած էր ու կը սպասուէր որ հանդիսաւոր բան մը կատարուէր:

Տօքթ. Մօօր գրպանէն փայլուն առարկայ մը հանած էր, զոր բոլորն ալ երկրպագութեամբ կը դիտէին: Տօն Մանուէլ զգաց թէ մօքի պայծառութիւնը կը (որսնցնէր, ոտքերը կը դողային ու սիրտը կը ճմլուէր. այդ առարկան իջազպալսէթայի Արեւն էր:

Բայց արդէն նախ քան իր զգացումներուն տիրանալը, Տօքթ. Մօօր թանկագին ադամանդը մոմիային վիզը անցուցած ու հնդիկներն ալ փարջին կափարիչը գոցելով զայն իր տեղը դրած էին, խոշոր քսր մըն ալ անոր վրայ դետեղելով:

Տօն Մանուէլ չմտած մնացած էր ու սեւէ կերպով չէր կրնար հասկնալ Տօքթ. Մօօրի մտայնութիւնը:

Ի վերջոյ, այն եզրակացութեան եկած էր թէ՛ Տօքթօրը հնդիկներու կրօնքը խորապէս ուսումնասիրելով անոնց բոլոր աւելորդապաշտութիւնները իւրացուցած էր:

Մինչ Տօն Մանուէլ այս մտածումներու մէջ էր, Տօքթ. Մօօր խօսք առած էր ու իր հնչեղ ձայնը ըստօրերկրեայ սրահին մէջ ուժեղ կերպով կ'արձագանգէր: Իր պե ճախօսութիւնը կարծրամորթերու վրայ մեծ ազդեցութիւն կը թողուր, որովհետեւ ան որքան յառաջանար իր բանախօսութեանը մէջ այնքան կը խանդավառուէին իր ունկնդիրները, որոնք փոխն ի փոխ բարկութեան, ատելութեան, տխրութեան, զայրոյթի եւ խանդավառութեան դիմայեղութիւններ կ'ունենային: Նոյնիսկ վայրկեան մը քան մը հնդիկներ՝ իրենցմէ ելած՝ զէնքերը մերկացուցած էին:

Վերջապէս Տօքթօրը խօսքը աւարտեց եւ չորս կարծրամորթերու հետ, որոնց օգնութեամբ իջազպալսէթա ի Արեւը իր գերեզմանին մէջ զետեղած էր, ճեղքեց ամբոխը եւ ստորերկրեայ սրահէն դուրս ելաւ: Ամբոխը խորունկ ու լռիկ յարգանքով ճամբայ կը բանար իրեն: Յետոյ հնդիկները իրենց տիրոջ հետեւեցան, ջահերը մարեցին եւ կարճ ժամանակի մէջ սրահը պարպուեցաւ:

Տօն Մանուէլ իր քայլերը դանդաղեցուցած եւ ամէնէն ետեւը մնացած էր. մթութենէն օգտուելով եւ իր կացութիւնը ներկայ պայմաններուն յաժարեցնելով ան սիւներու ետեւը պահուեցաւ: Իր ծրագիրը չւտ պարզ էր. պիտի սպասէր որ հնդիկները կատարելապէս հեռանային աւերակներէն, պիտի բանար դամբանը ու պիտի տիրանար ցանկացուած ադամանդին:

Ան իր բոլոր սրտովը կ'օրհնէր քաջ Մօրէլոսը, որ այսպէս բոլորովին անակնկալօրէն իջազպալսէթայի հետքին վրայ բերած էր զինքը: Եւ գերեզմանիկ տը-

րամադրութիւններու տակ ան կը թելադրուէր առատաձեռնօրէն վարձատրել հաւատարիմ Մեքսիկացին:

Ժամ մը արդէն անցած էր հնդիկներու ցուումէն ի վեր եւ կատարեալ լռութիւն կը տիրէր նըկուղին մէջ: Տօն Մանուէլ մտածեց թէ ժամանակն էր ծրագրէն գործի անցնելու եւ դուրս ելաւ թաքստոցէն Քայլ մը յառաջանալով կարծիր ջահի մը աղօտ լոյսին տակ, յանկարծ զարմանքով տեսաւ Տօքթ. Մօօրի բարձրահասակ ստուերը եւ անմիջապէս իր տեղը քաշուեցաւ:

Ինչոք ի մեծ դժբախտութիւն եւ սարսափ Տօն Մանուէլին, Տօքթ. Մօօրը, այժմ, մէկ ձեռքը ջահը իսկ միւսին պրտունինկ մը, նկուղին բ լորտիքը կը շրջադայէր բան մը փնտռելու անձկութեամբ: Չնըմարտելու համար Տօն Մանուէլ մէկ ունէն միւսին ետեւը կ'անցնէր, երբ Տօքթ. Մօօր նշմարեց անոր ստուերը եւ սկսաւ հալածել զինքը սրահին մէջ: Փախըստականը գուցէ յաջողէր օձիքը ազատելու դէպի սանդուղները յառաջանալով, բայց տեղւոյն անծանօթութիւնը եւ հնդկական տրեխներու պատճառած դանդաղութիւնը ժամանակ չձգեցին Տօն Մանուէլին, որ ոտքը սահելով թաւալդոր ինկաւ գետնին վրայ:

Դեռ ոտքի իսկ չելած, Տօքթ. Մօօր իր գոնին գլուխը հասած եւ զայն կոկորդէն բռնած էր, իսկ դամաճ ընելու աստիճանն պինդ: Վայրկեանի մը մէջ Տօն Մանուէլ չտաննետով կապուած եւ կատարեալ անշարժութեան մատնուած էր:

— Տեսնե՞նք այժմ թէ, ըսաւ Տօքթ. Մօօր պաղ կերպով, ով է այն աւագակը որ կը յանդգնի զիս լրտեսել:

Եւ ջահը կալանաւորին դէմքին ժօտկոնելով ուշադրութեամբ քննեց զայն:

— Տարօրինակ հնդիկ, մթնաց ան պահ մը յետոյ:

Մանուէլ կը ջանար բացարձակ լռութիւն պահել իր ինքնութիւնը ծածկելու համար, բայց այս նախազգուշութիւնը աւելորդ էր, որովհետեւ Մորէլոսին

տուած հագուստները արդէն պատռուած էին ու մորթին սպիտակ գոյնը երեւան ելած էր հոս ու հոն քսկրտուելուն պատճառաւ:

— Իսկապէս տարօրինակ հնդիկ մը, կրկնեց Տօքթ. Մօօր, տիրական ձայնով մը, բայց եւ այնպէս ան ձախ ձեռքին մէջ «Եուքա»-ի ծաղիկին պատկերը կը կրէ... Աւելի գէշ մատնութիւն մը եւս, բայց կ'երդնուծ որ ժատնիչը իր մահուամբը պիտի քաւէ իր քրտութիւնը...

— Տօն Մանուէլ Գիրական եմ ես, պոռաց կալանաւորը, չկրնալով աւելի երկար լռութիւն պահել:

Տօքթ. Մօօր հեգնական ժպիտ մը ունեցաւ:

— Շատ լաւ պատասխանեց ան, կ'ենթադրեմ թէ քիչ առաջ տեղի ունեցած արարողութեան ալ ներկայ է՞ք եւ անշուշտ կ'սպասէիք որ այստեղ մարդ չը մնար. որպէսզի մեր աստծոյն մօմիա՞ գրգռէիք: Իմ խորին յարգանքներս Սինեօր, իսկապէս ժամանակ ալ չէք կորսնցուցած:

— Միթէ ես ալ ձեզի նման իրաւունք չունէի՞ք ցանկագուած աղամանդին տիրանալու, ըսաւ Տօն Մանուէլ հպարտօրէն:

— Ոչ, Սինեօր, պատասխանեց Տօքթ. Մօօր արտասովոր ուժգնութեամբ, ես եմ որ գտած եմ Ալվարատօյի նամակը, որ առաջին անգամ մատնանըլած էր Իքազալսէթայի Արեւուն գտնուած տեղը. տարիներ շարունակ գրադարաններու փռչիները պըրտած եմ այդ գաղտնիքին տիրանալու համար: Այդ աղամանդը ինծի կը պատկանի: Արդէն անգամ մը ձերունի վան Քորմիքը զիս կողոպտեց, ձեռքէս խլելով իմ բոլոր գտած արձանագրութիւններս. այս անգամ այլեւս թոյլ պիտի չտամ որ կրկնուի այս կատակերգութիւնը:

— Ուրեմն, աղամանդն օխշդ տեղը վան Բորմիքը ցոյց տուած է:

— Ոչ, այդպէս չէ: Սուտ է այդ, պոռաց Տօք-

Թորը կատաղութենէն ինքնիրմէ ելած: Եթէ նոյնիսկ այդպէս ալ եղած ըլլայ, չէ՞ որ իմ ցուցմունքներուս վրայ կրցած է ճշդել տեղը: Բայց, աւելցուց ան յանկարծ հանդարտելով, այս վիճարանութիւնը աւելորդ է:

Տօքթ. Մօօր իր կալանաւորին վրայ ծած էր, առանց այս վերջինը ժամանակ ունենալու հասկնալու համար իր թշնամուոյն ժողովրդութիւնները, եւ անոր ոռնգներուն քլորօֆօրմի սրուակ մը մօռեցուցած էր:

Մանուէլ, յանկարծակիի եկած, նոյնիսկ չըրցաւ ճիշդ որ անգամ արձակել եւ անկեղծան վիճակի մը մէջ ժողովրդացիներէն ազդեցութեան տակ:

Երբ իր թմրած վիճակէն արթնցաւ եւ գինութեան երկարատեւ վայրկեաններն ալ անցուց, այն ժամանակ ժրայն Տօն Մանուէլ հասկցաւ թէ ուր կը գտնուէր եւ իր ամբողջ մարմինը քստմնեցուցիչ սարսափ մը պատեց:

Տօքթ. Մօօր իր տեղը չէր փոխած, միայն թէ ձեռքին մէջ կը բռնէր Իքզապալսէթայի Արեւը եւ Մեքսիկացի հինաւուրց կայսրին կմախքը մէկ կողմ չարտած էր:

Գալով Մանուէլին, իր թշնամին օգտուելով անոր քնաթաթախ վիճակէն, ճիշդ ու ճիշդ խոշոր փարջին մէջ զետեղուած ժողովրդին ձեւը տուած էր անոր՝ ծունկերը կզակին եւ բազուկները խաչաձեւուած, հաստ պարաններով կապուած էր որոնք ամենափոքր շարժումն իսկ անկարելի կը դարձնէին...

Խեղճին արիւնը իր երակներուն մէջ կը սառէր եւ մազերը սարսափէն փուշ փուշ կ'ըլլային:

— Զիտ ի՞նչ պիտի ընէք, թօթովեց ան խեղդուած ձայնով մը:

— Դժուար չէ զայն կռահելը, քեզ պարզապէս փարջին մէջ պիտի զետեղեմ, քու Մեքսիկացի կայսրը բարեկամիդ կմախքին քովը:

Այս դժոխային ժահուան առջեւ, սարքուած ան-

գուծ թշնամիի մը կողմէ, զոր լաւ կը ճանչնար, Տօն Մանուէլ զգաց թէ իր քաջութիւնը եւ ուժերը հետզհետէ կը ջլատուէին ու պահ մը յետոյ մարեցաւ:

Տօքթ. Մօօր, որ ուրէ բանէ չէր ազդուէր, այս նուազումէն օգտուելով սկսաւ գործադրել իր սպառնալիքը: Մեծ զօռաւորութեամբ Մանուէլին մարմինը փարջին մէջ դրաւ, կափարիչը գոցեց եւ քարն ալ իր տեղը զետեղեց: Յետոյ՝ հանդարտօրէն դուրս ելաւ սրահէն, հեծաւ ձին, զոր մուտքի դրան քով կապած էր, եւ քառամբակ մեկնեցաւ:

Տօքթ Մօօր արեւածագին արդէն տաս քիլոմէթր ռաժրայ կտրած եւ Գորտիլիսի գիւղերէն մին հասած էր ուր մարդ չէր ճանչնար զինքը: Քանի մը ժամ հանգստացաւ հոն, հագուստները փոխեց, մօրուքը ամօրիկ տուաւ եւ բոլ բովին կերպարանափոխուեցաւ:

Երեկոյեան այդ գիւղէն ռաժրայ ելաւ դէպի աւազ, կայարան մը, ուր շոգեկտաքը նստաւ: Հոն ձին եւ հրացանը ծախելով, առանց սակայն պրատունիկէն զրկուելու, ան կրցած էր շոգեկտաքի տոմսակը գնել եւ առաջին կարգ նստիլ:

Երեք օր ետք Սան Ֆրանչիսքօ հասած էր: Իր առաջին գործը եղաւ հոն երթալ փնտռել Լիսթըր անունով վաճառական մը, որ մեքսիկացի ապստամբներու հետ յարաբերութիւն կը պահէր, անոնց հայթայթելով զէնք եւ ազդածութեքը: Լիսթըր մեծ հառոյքով ծանօթացաւ Տօքթ. Մօօրին, որուն հետ կը թղթակցէր երկար ժամանակէ ի վեր:

Ճաշի ժամանակ հիւրը անոր հոյակապ աղածանդ մը ցոյց տուած էր եւ խնդրած որ շրջահայեաց միջնորդի մը միջոցաւ ծախել տար: Լիսթըր սիրով ընդառաջեց այս առաջարկին:

Աղամանդի վաճառական մը հինգ հազար տուարի գնած էր այս աղամանդը, որ ապահովաբար Իքզապալսէթայի Արեւուն մէկ փոքրիկ մասնին էր:

Քանի մը ժամ յետոյ Տօքթ. Մօօր ճանկազաքի նաւուն վրայ էր, հրաշալ քապիինի մը մէջ ու հոգոհմա կը սեկնէր: Ծպտումը կատարեալ ընելու համար ճամբորդութեան ընթացքին, ան սեւ ակնոցներ կը կրէր եւ նաւուն մէջ անունն էր վեր: Ըօն Մաքսուէլ՝ Մեթոտիսդ աղանդի ղեկավարներէն մին:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՖՐԱՆՔ ՄԱՐԹԵԼԻ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ

Երբ Ֆրանք Մարթել բերդին գրաւումէն յետոյ Տօն Մանուէլէն բաժնուեցաւ, շիտակ գիւղ մը գնաց, որ քանի մը հողաշէն տնակներէ բաղկացած էր, Տօքթ. Մօօրի փախուստ տուած ուղղութեան մասին քանի մը տեղեկութիւններ քաղելու համար:

Երիտասարդը նախ փոքրիկ հնդիկի մը դիմեց, որ կիսամերկ վիճակով փռչիներու հետ կը խաղար: Բայց բան մը չկրցաւ հասկնալ անկէ, որովհետեւ եռօրեայ ժամանակը խօսէր փոքրիկը եւ ուրիշ լեզու չէր հասկնար:

Աւելի հեռուն, կոշտ նստարանի մը վրայ ձերբունի հնդիկ մը նստած էր ու հիւանդ կ'երեւէր, որովհետեւ սրունքէն վերաւորուած ու կապուած էր: Երիտասարդը ձերբունիին մօտենալով ամենայն քաղաքավարութեամբ՝ հարցուց անոր թէ ո՞ւր կրնար տեսնել Տօքթ. Մօօրը՝ կարեւոր տեսակցութիւն մը ունենալու համար անոր հետ:

Հնդիկը կասկածոտ ակնարկով մը ամերիկացին ոտքէն գլուխը քննելէ յետոյ՝ լաւ սպաններէնով մը ժպտելով պատասխանեց.

— Անշուշտ, Սինեօր, կրնաք թերեւս տեսնել Տօքթօրը, բայց ասիկա դիւրին չի ըլլար ձեզի համար, որովհետեւ գիշերուան այս ժամանակէն մէջ քանի մը հազար մէթր ճամբայ պէտք է կտրել անտառին մէջ, իր տեղը գտնելու համար:

— Խնդիր չէ, անպայման պէտք ունիմ տեսնելու ձերնքը, միմիայն ինծի ճամբայ ցոյց տուէք:

Եւ իր խնդրանքին ոյժ տալու համար քանի մը տողար սահեցուց ձերբունի հնդիկին ափին մէջ:

— Դիտե՛մ որ, պատասխանեց հնդիկը վայրկ-

եան մը վարանումէ յետոյ, Տօքթ. Մօօր հանդիսաւոր հաւաքոյթի մը պիտի նախադա՛նէ Իքազպալսէթայի տաճարին մէջ: Հետեւեցէք սա գացող ամբողին, անկարելի է որ կորսուիք: Երբ աւերակները հասնիք Տօքթօրը կանգնել կուտաք ոեւէ մէկու միջոցաւ:

Ծերունի հնդիկը նոյն ինքն թորիպիօն էր: Նախորդ օրուան կռիւներուն մէջ ուրքէն վիրաւորուած էր եւ այս պատճառաւ տեղէն չէր կրնար շարժիլ: Թորիպիօ չատ լաւ գիտէր որ այս ամերիկացին ձեռքի «եռօք»-ի ծաղիկը չկրնալով ցոյց տալ պիտի չը կրնար տաճարէն ներս մտնել եւ տեղն ու տեղը պիտի ձերբակալուէր:

Աւելի ապահով ըլլալու համար, Ֆրանքին մեկնումէն անմիջապէս յետոյ, Թորիպիօ՝ փռչիներուն հետ խաղացող պզտիկը կանգնելով սոյն թղթիկը տուաւ անոր Տօքթ. Մօօրին տանելու համար. —

« Օտարական մը, որ նաւահանգիստը խարսխած նաւերէն ամէնէն փոքրին նաւապետը ըլլալ կը թուի, ձեզ կը փնտռէ: Զինքը տաճարին կողմերը շրջած եմ, ուր դիւրին է զայն անմիջապէս դրութեան մը վերածելու »:

Փոքրիկ սուրհանդակը Ֆրանք Մարթելէն աւելի կ'աւելի հասաւ: Տօքթ. Մօօր, որ անմիջապէս տեղեկացաւ թղթիկին կարեւոր պարունակութեան, պէտք եղած բոլոր միջոցները ձեռք առաւ այս անախորժ հիւրէն ազատուելու համար:

Ի մեծ զարմանք Տօքթօրին՝ ոչ ոք եկաւ ներկայանալու իրեն եւ այս պարագան ալ աւելի մտահոգեցնելով զինքը, որոշեց ստորերկրեայ նկուղը երթալ եւ անգամ մը աչք պտտցնել:

Եւ ահա ծիւղէ այդ պահուն նկուղին մէջ տեսած էր Տօն Մանուէլը եւ գայն Թորիպիօյ: Ժպտանալով օտարականը կարծած էր:

Ֆրանք Մարթել, Թորիպիօյի հայթայթած տե-

դեկուսթիւնները կասկածելի չնկատելով հանդերձ, երբեք ժողովրդի չունէր յարձակում գործելու Տօքթ. Մօօրի մարդոց վրայ, ինչ որ աւելորդ ու վտանգաւոր տաղտուկներ կրնար ստեղծել իրեն համար:

Երկտասարդը դէպի աւերակները գացող ամբոխին խառնուելով ժինսեւ տաճարին առջեւ հասած էր ու հոն, ծառի մը ետեւ դիրք ընելով կը դիտէր անցուղարձերը: Ան որոշած էր այսպէս սպասողական դրութեան մէջ մնալ ժինսեւ հաւաքոյթին վերջանալը եւ տեսնել նաեւ Տօքթ. Մօօրին անկէ դուրս ելլելը:

Ֆրանք կը կարծէր թէ հնդիկներու եւ Տօքթ. Մօօրի մեկնումէն յետոյ պիտի կրնար խուզարկել ստորերկրեայ նկուղը՝ թանկագին ագամանդին տիրանալու համար: Բայց, հաւաքոյթը վերջանալէ եւ ամբոխին ցրուելէն յետոյ Տօքթ. Մօօր տակաւին չերեւցաւ:

Ֆրանք մտքէն անգամ չէր անցներ թէ նկուղը բազմաթիւ ժուտքի եւ ելքի դուռներ կրնար ունենալ. արդէն սկսեք էր անհամբերիլ իր թաքստոցին մէջ, երբ ձիւ մը քառասմբակ վազիլը լսեց, որ վայրկեան մը յետոյ մթութեան մէջ մարեցաւ: Նախագգա ուժ մը իրեն կը հասկցնէր արդէն իրողութիւնը եւ ոեւէ կերպով չէր կրնար որոշել իր ընելիքը, երբ յանկարծ լսեց ձայն մը, որ ամենայն զգուշութեամբ զինքը կը կանչէր: Չեւքը վայրկեանական պրաունինկին տանելով ետ դարձաւ, դէպի ձայնին ուղղութիւնը, ու տեսաւ հնդիկ մը, որ իրեն նման ծառի մը ետեւ պահուած էր:

— Սինեօր, ըսաւ անծանօթը, միթէ՞ դուք Տօն Մանուէլի բարեկամներէն էք:

— Այո, պատասխանեց Ֆրանք:

Այս մարդը Մորէլոսն էր, հաւատարիմ մեքսիկացին՝ որ կը կարծէր թէ զբօսանաւու նաւաստիներէն մէկուն ներկայութեան կը գտնուէր: Այս ատճառաւ, առանց դեղեւելու ձայն տուած էր եւ

սկսած պատմելու ինչ որ գիտէր: Մորէլոս Տօն Մանուէլին հետեւած էր մինչեւ տաճարը, տեսած էր անոր ներս մտնելը եւ կ'սպասէր որ դուրս ելլէր. ան չմանապէս տեսած էր Տօքթ. Մօօրի ձի նստելն ու մեկնիլը:

Ֆրանք մեքսիկացիին խօսքերուն շեշտէն հասկըցաւ որ անկեղծ էին իր զգացմաները:

— Զեղ չեմ ճանչնար, ըսաւ երկտասարդ օտարականը, բայց դուք վստահելի կ'երեւիք ինծի, եկեք երթանք միասին, խուզարկենք աւերակներու վայրը: հոն է որ միայն կրնանք գտնել Տօն Մանուէլը, կալանաւոր, վերաւոր եւ կամ ալ վիճակի մէջ:

Երկտասարդը քաջութիւնը չունեցաւ ամբողջացնելու իր միտքը, բայց Մորէլոս կոհած էր մնացեալը...

— Բայց վախնամ որ Տօն Մանուէլի դիակը միայն հոն...:

Երկուքը մէկ տաճարէն ներս մտան: Ֆրանք բարեբաղդաբար գրպանի ելեքտրական լամպար մը ունէր, որով կ'որելի կ'ըլլար ամենամթին անկիւններու մէջ իսկ աչք պտտցնել: Հող ոեւէ բան չգտան: Յետոյ Մորէլոսի թելադրանքին վրայ ստորերկրեայ սրահը մտան:

— Ինչ տարօրինակ բուրուփ սէտութիւն կը հոտի այստեղ, մրմառաց Ֆրանք, զգուշութեամբ յառաջանալով սիւններու մէջէն: Այս հոտը քլօրօֆօրմի հետ խառն բան մը կը յիշեցնէ:

Մորէլոս չէր պատասխաներ, ան սկսած էր ջրդայնանալ ստորերկրեայ սրահը մտնելէն ի վեր:

Յանկարծ Ֆրանքին դառնալով սկսաւ նշաններով սարսափելի սոսկումի մը նախազգացումը հասկցնել, ակոսները կը կափկափէին եւ իր կարծրորակ դէմքը ժօխրի գոյն առած էր:

— Լսեցի՞ք, կ'մկմաց ան:

— Խուլ հառաչանքի մը պէս ձայն մըն էր: Մեր

երկրին մէջ կը պատմեն թէ այս ստորերկրեայ նըկուղը ահատեսիլ դեւերու ժամադրաւայրն է:

Պահ մը երկուքն ալ անշարժ մնացին, անդհանքի մէջ եւ ականջնին սրած... Տկար հառաչանք մը, տեսակ մը խեղդուած ձայն մը, կրկին անգամ լսուեցաւ նկուղին մթութեան մէջէն:

— Այս անգամ, ըսաւ Ֆրանք յուզուած վիճակի մը մէջ, քեզ պէս ես ալ լսեցի այդ սրտածժլիկ ձայնը: Ետեւանք, պէտք է որ ամէն գնով իմանանք այս գաղտնիքը... Կարծես աղմուկը պատերուն մէջէն կուգայ, հոն, նկուղին ծայրը:

— Ընդդէմ ինչ հոն է որ կը հանգչին դամբանները, կեղծաց մեքսիկացի, վախէն դողահար:

Մեծ շրջահայեցութեամբ քանի մը քայլ եւս յառաջացան, բայց յանկարծ Մորէլոս ձռնեցաւ եւ Ֆրանքին առարկայ մը ցոյց տալով, զոր գետնէն գըտած էր, ըսաւ:

— Ահաւասիկ հնդկական տրեխներէն մին, որ Ես Տօն Մանուէլին տուած էի իր ծպտուած կատարելագործելու համար: Այլեւս ասկած չկայ որ մեր դժբախտ բարեկամը անշուշտ մարդասպաններու դաշտին տակ ինկած է:

Քիչ մը աւել անդին միւս տրեխը դտան եւ հագուստի կտորուանքներ, որոնք, նմանապէս, Տօն Մանուէլին կը պատկանէ: Ընդդէմ այդ վայրկեանին միեւնոյն խուլ հառաչանքը լսուեցաւ մթութեան մէջէն:

Մեքսիկացին սարսափահար ետ ցատկած էր եւ Ֆրանք ելքտրական լամբարին օգնութեամբ կը քննէր խոշոր քարերը որոնք դամբաններու վրայ կը հանգչէին:

— Ինձի այնպէս կը թուի թէ, միմեաց Ֆրանք, այս ձայնը ստորերկրեայ թաքստոցներէ կուգան: Ահ, ահաւասիկ քար մը, որ դեռ նոր տեղէն չարժած է եւ զոր լաւ չեն գետեղած...

— Խնդրեմ, մի դպիք անոնց, մի վրդովէք հին աստուածներու հանգիստը, ըսաւ Մորէլոս աղերսող ձայնով մը... Խնդրեմ, երթանք, մեկնինք: Այդ դամբաններուն մէջ ոսկորներ կան միայն...

Ֆրանք մտիկ չըրաւ: Ան երկաթեայ լծակ մը առած էր եւ խոշոր քարին մէկ անկիւնը տեղաւորելով, քոշոր ուժով կը ծնէր լծակին վրայ: Կարծես նոյն պահուն, իր աշխատանքը քաջալերելու համար երկրորդ հառաչանք մը եւս լսուած էր որ ծիշդ քարին տակէն կուգար:

Մեծ եղաւ իր յուսախաբութիւնը, երբ քարը վերցնելուն, խոշոր փարջ մը տեսաւ եւ անոր քով ծարդու մը հինգած կեղծքը, աւելի ծիշդ ոսկորները:

— Երթանք, մեկնինք, կրկնեց Մորէլոս, պընդելով իր առաջարկին վրայ: Ըսի արդէն որ այս դամբաններու տակ մեռելներու փոշիներ կան միայն:

— Իրաւունք ունիս, վրայ բերաւ Ֆրանք յուսահատ, լաւ է որ ուրիշ տեղ ընենք մեր խուղարկութիւնները:

Մեկնելու վրայ էին, երբ այդ խուլ հառաչանքը նորէն լսուեցաւ, այս անգամ յստակօրէն փարջին մէջէն գալով: Ֆրանքի հետաքրքրութիւնը գերազանցեց:

— Բայց ոչ, պոռաց ան, այստեղէն պիտի չհեռանամ, մինչեւ որ չթափանձեմ այս գաղտնիքին: Ես արդէն չեմ հաւատար այս դամբաններու պատմութեան եւ հիմակ չսկ պիտի հասկնամ թէ ինչ է այս փարջերուն պարունակութիւնը:

Մորէլոս, օտարականին այս վճռին արգելք հանդիսանալու ժամանակ չէր ունեցած, երբ Ֆրանք ձեռքի երկաթին միջոցաւ կտոր կտոր ըրած էր փարջը: Ինքն իր վրայ կծկուած եւ պարաններով կապուած դիակ մը փռուեցաւ գետնին վրայ:

Ֆրանք ապշահար կը դիտէր այս տեսարանը: Նախ կարծեք էր թէ հնդկ մոմիա մըն էր ինկողը:

Մորէլոս, որ սարսափէն ետ ետ քաշուած էր, յանկարծ զարմանքի ինչ մ. արձակելով կը խոյանար կարծեցեալ մոմիային վրայ եւ կը կտրէր անոր պարանոցը:

— Թշուառականները սինեօր Մանուէլը սպաններ են, կ'սկսեց Մորէլոս:

— Միտած է՞, ըսաւ Ֆրանք կրակոտ ձայնով մը. մեր լսածները իր հառաչանքներն էին: Մարած է. պէտք է որ ուշքի բերենք զինքը եւ ատորհամար քիչ մը մաքուր օդի կը կարօտինք:

Տօն Մանուէլ իր կեանքը երկու պարագաներու կը պարտէր: Տօքթ. Մօօր իր անապարանքին մէջ դաժբարանին քարը լաւ մը իր տեղը չէր դրած, այնպէս որ փարլին ճեղքերէն օդ ներս կը մտնէր: Ասկէ զատ փարջին բերանը գոցելու ժամանակ Տօքթօրը ժողցած էր մեղրաժութով ձեփել ճեղքերը: Այս երկու մոռացումներուն շնորհիւ օդի թեթեւ հոտանք մը Տօն Մանուէլի թոքերը շնչառութեան մէջ պահած էր: Բայց եւ այնպէս եթէ ժամ մըն ալ ուշանային, գուցէ անոր դիակը միայն գտնէին հնադարեան դամբանին մէջ:

Այս թունաւոր միջոցառումէն դուրս հանուելով և գիշերուան ջինջ օդով ու պաղ ջուրով Տօն Մանուէլի ճակատն ու գունկերը չփութելով վերջինս կատարելապէս սթափեցաւ իր թմբիրէն: Թեթեւ ժպիտ մը գծուեցաւ Տօն Մանուէլի շրթներուն վրայ ու այժմ գլխովը շնորհակալութիւն կը յայտնէր Ֆրանքին եւ Մորէլոսին: Հազիւ թէ ան ինքզինքին եկած էր, հարցուց:

— Ո՞ւր է Տօքթ. Մօօրը:

Ասիկա առաջին խօսքն էր զոր ան արտասանած էր իր թմբութենէն յետոյ: Մորէլոս պատմեց թէ ինչպէս հանդիսատես եղած էր Տօքթ. Մօօրի մեկնումին:

Տօն Մանուէլ իր սարսափելի արկածին պատ-

մութիւնը ըրաւ, առանց բացատրելու թէ ինչու Տօքթօրը թանկագին աղամանդը աւազակներուն ձեռքէն յափշտակելէ յետոյ անմիջապէս փախուտ չէր տուած:

— Ես ձեր կարծիքը չեմ բաժնէր, պատասխանեց Ֆրանք, ընդհակառակը Տօքթօրը այս պարագային մէջ սատանայական ճարպիկութեամբ մը շարժած է:

— Չեմ հասկնար թէ ինչ սատանայութիւն է այդ:

— Առանց խօսելու այն հսկայ գուժարի մասին, զոր իքազպալսէթայի Արիւր կ'արժէ, այդ աղամանդը առանց բացառութեան բոլոր հնդիկներու պաշտամունքի առարկան էր: Եթէ զայն իր վրայ պահէր, բնիկները գուցէ հանդարտ չթողէին զինքը: Իր խաղացած կատակերգութիւնը հանձարեղ բան մըն էր, հանդիսաւոր կերպով աղամանդը իր հնադարեան տէրերուն վերադարձնելով եւ այդպէսով հանդարտեցնելով բոլոր կասկածախնդրութեան մոռանողութիւնները: Այժմ ան դիւրաւ պիտի կրնայ մեքսիկեան սանձաններէն դուրս ելլել եւ իր նպատակը հետապնդել:

— Ուրեմն ի՞նչ պէտք է ընել:

— Հաւատա որ ես ալ չեմ գիտեր մեր ընելիքը, ըսաւ Ֆրանք ժպտելով, բայց նախ հաստատենք թէ տակաւին դաշնակիցնե՞ր ենք:

— Ի հարկէ, մանաւանդ որ մեր այդ բարեկամութիւնը աւելի ամրացած է զիս ազատելէ ի վեր: Միացնենք մեր ուժերը եւ վերջին հարուած մըն ալ տանք այդ աւազակին, իր գրպանած գանձը վերադարձնել տալու համար:

Երկու հակառակորդները ջերմապէս իրարու ձեռքը սեղմելով, որոշեցին գիշերը ստորերկրայն հնդկին սրահներէն մէկուն մէջ անցնել, մինչ Մորէլոս գնաց մօտակայ հնդիկներէն ծածկոց եւ ուտելիք ձգելու:

Տօն Մանուէլ փարջին մէջ ունեցած կծկուած

վիճակին հետեւանքով չափազանց յոգնած էր ու երկար հանգիստի կը կարօտէր: Մորէլոսին բերած յարդերուն վրայ երկննալով, ան հրաշալի քուն ձը քաշեց. քիչ յետոյ Ֆրանք եւ Մորէլոս եւս փակեցին իրենց աչքերը:

Առաւօտուն բաւական ուշ արթնցան եւ իրենց առաջին գործը եղաւ Տօքթօրը հետապնդելու ծրագիրը մշակել: Կէսօրուան հանգիստէն յետոյ երկու ամերիկացիները կազմ ու պատրաստ էին, դէպի իրենց հասարակաց առաքելութիւնը:

Տօն Մանուէլ իր գրօսանաւու նաւագններէն վեց հոժկու մարդիկ զատեց, զանոնք հետը միատեղ տանելու համար: Մորէլոս գնաց ձիեր եւ ջորի մը գլուխներ, ան իր հետ բերաւ նաեւ երկու հնդկական շուներ, որոնք անուանի էին իրենց հոտառութեամբը. այս շուները Գորթէզի ժամանակակից չնազգիներէն կը սեռէին, որոնք Սպանիացիներու կողմէ կը գործածուէին հնդիկները որսալու ժամանակ:

Ինչպէս որ Ֆրանք կը մտածէր, դժուար չեղաւ Տօքթ. Մօօրի կտրած ճամբան գտնել ու քայլ առ քայլ հետեւիլ անոր: Առաքելութիւնը այսպէսով կըրցաւ հասնիլ մինչեւ այն կայարանը, ուրկէ Տօքթօրը իր ճամբան փոխած եւ երկաթուղին առած էր:

Տօն Մանուէլ եւ Ֆրանք այլեւս համոզուած էին որ փախստականը Միացեալ-Նահանգներու սահմանը անցած եւ շատ հաւանարար Սան-Ֆրանչիսքօ ուղղուած կ'ըլլար, արեւմտեան Ամերիկայի այս նաւահանգիստը, ուր ամէնէն աւելի կը կեդրոնանան նաւարկութեան գիծերը եւ ուրկէ շատ դիւրին էր արտասահման անցնիլ:

Հաւատարիմ Մորէլոսը լայնօրէն մարձատրուելով իր շուներուն հետ Մեքսիկա վերադարձաւ: Վեց նաւագնները եւս իրենց հաշիւները գրպանելով, ինչպէս նաեւ յաւելուածական գումարներ ճակատորոշութեան համար, տուն ուղղուեցան:

Բայց Սան-Ֆրանչիսքօյի ճեպընթացը առնելու համար պէտք էր լման կէս օր մը սպասել: Ֆրանք այս ժամանակէն օգտուելով երկար նամակ մը գրեց օրիորդ Էտտինին, անոր պատմելով անհաւատալի ու դժբախանի մը բոլոր սարսազդեցիկ մանրամասնութիւնները:

Տօն Մանուէլ կայարանապետին հաճոյակատարութենէն օգտուելով, մանրամասն տեղեկութիւններ քաղած էր Տօքթ. Մօօրի մասին եւ անուանի գաղտնի ոստիկաններու հետաքիրներ քաշած էր պրպտութներու համար եւ կը խնդրէր իրենցմէ փախստականին հետեւած ճամբու մասին տեղեկութիւններ տալ իրեն:

Երկու ճամբորդները կայարանի քարափին վրայ կը շրջադայէին, երբ կայարանապետը վազելով հետագիր մը բերաւ եւ Տօն Մանուէլին տուաւ: Հեռագիրը Սան-Ֆրանչիսքօյի գաղտնի մէկ ոստիկանէն կուգար, ի պատասխան իրեն եղած մէկ հարցումին եւ սա տեղեկութիւնը կը հաղորդէր.

«Տօքթ. Մօօր Սան-Ֆրանչիսքօյէն անցաւ, հոն «ադամանդ մը ծախեց եւ յետոյ նաւ նստաւ դէ-
«պի Ճաբոնիա» Ստորգ. ՃՕՆ ՃԼԼԻԷԹ
(Գաղտնի ոստիկան)

— Վա՛յ սատանայ, բացազանչեց Ֆրանք, ի՞նչ ընել այժմ. իսկապէս տարուկուսելի կացութեան մը մէջ կը մտնենք:

— Ինձի կը թուի թէ, ըսաւ Տօն Մանուէլ, տարակուսական բան մը չկայ այստեղ. հիմա կ'երթամ պաշտօնապէս բողոք մը մատուցանելու կառավարութեան ժող եւ աւագակին յանձնուած պահանջներ:

— Չէք յաջողիր բնաւ, եւ կամ թէ շատ դժուարութեամբ կը հասնիք այդ նպատակին:

— Ինչո՞ւ համար:

— Տօքթ. Մօօր կրնայ հրաշալիօրէն պաշտպանել ինքզինքը: Ան պարզապէս կ'ընէ թէ, ամերիկ-

հան կառավարութիւնը զինքը իբրեւ մեքսիկացի ըմբոստ հրոսապետ մը կը հետապնդէ. այսպէսով ան կընայ օձիքը ազատել:

— Այնքան ալ դիւրին չի ազատիր:

— Ամէն պարագայի տակ, եթէ ձերբակալուի իսկ, ժամանակը կը գտնէ անհետօցնելու թանկագին աղամանդը: Ես ուրիշ առաջարկ մը ունիմ:

— Ի՞նչ է տեսնենք:

— Ճարտնիա մեկնիլ:

Տօն Մանուէլ նախ դեղեւեց, բայց յետոյ հաւանեցաւ իր ընկերոջ առաջարկէն:

— Լաւ ուրեմն, Պ. Ֆրանք, ըսաւ ան, Ճարտնիա մեկնիր:

Ճիշդ այս պահուն Սան-Ֆրանչիսքօյի ճեպընթացը կայարան կը մտնէր: Երկու դաշնակիցները առաջին կարգի մէջ տեղ գրաւեցին:

ԳԽՈՒԽ 2.

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԶԻՆԱՑԻՆՆ ՈՒԱՆԿ ԹԱՅ

Եօքահամա հասնելէ քանի մը ժամ յետոյ, Ֆրանք եւ Տօն Մանուէլ իրենց թեթեւ պակածը էթա Ձիւնի պանդոկը փոխադրել տուած էին եւ ուղղակի ամերիկեան հիւպատոսարանը կ'երթային, ճաթու ընթացքին ղիտելով բազմատեսակ ամբսիւր, ուր մարդկային ցեղի բոլոր ներկայացուցիչներուն ալ կարելի էր հանդիպիլ:

Ժամանակ չաճելու համար եւ կառքի չգոյութեան պատճառաւ, անոնք անսակ մը երկանիւ աթոռներու վրայ նստած էին, զոր հուժկու բնիկ մը կը քաշէր: Քարափին դիմօցի ծայրէն, փոքրիկ տղայ մը, ցնցոտիներ հագած, որ միւսնոյն ուղղութեամբ կը քալէր, յանկարծ ոտքը սօճելով ծով ինկաւ. ու սկսաւ օգնութեան աղաղակներ արձակել:

Զարմանքի առաջին տպաւորութիւնը անցնելուն պէս, Ֆրանք Մարթէլ, որ քաջ լողորդ մըն էր, յանկարծ զգեստները չուր տալով ով նետուեցաւ եւ գլխէն բռնեց փոքրիկը:

Պզտիկը արդէն երկու անգամ յատակը իջած էր եւ Ֆրանք երկու անգամ ստիպուած էր սուզելու ունոր հասնելու համար:

Վերջապէս յաջողած էր գլխուն մազերէն բռնել պզտիկը եւ մարած վիճակի մը մէջ քարափին վրայ երկարած էր մարմին:

Այս փոքրիկ դէպքը այնքան արագ պատահած էր որ անցորդներն անգամ չէին նշմարած զայն: Մովամոյն փոքրիկը չուտով օգնութեան վայր մը

փոխադրուելով բժշկական խնամքներով ինքզինքին եկաւ ու սկսաւ խօսիլ: Ան քիչ ժը անգլիէրէն եւ « բիճին » լեզուն կը խօսէր. այս վերջինը բարբառ մըն է որ Չինաստանի ծովեզերեայ քաղաքներուն մէջ կը խօսին եւրոպացիներու հետ յարաբերուելու համար:

Փոքրիկը, որ կը կոչուէր Ուանկ Թայ, ծնունդով չին էր. ծնողքը զինքը շրջուն վնակի մը ծախած էին, որուն երկար ժամանակ իբրեւ օգնական ծառայած էր: Չինքը յաճախ կը կապէին մետաքսէ կծիկներու մէջ, իր քիթը, ականջը, եւ երբեմն ալ գլուխը կը կտրէին, քիչ յետոյ մաս առ մաս տեղը դնելու եւ ամբողջացնելու համար հանդիսականներու ահ ու զարմանքին մէջ: Ուանկ Թայ ձիւրքերու անթուելի պաշար մը ունէր, որ հազուադիպէ իր տարեկիցներուն մօտ. ահ գիտէր բոցավառ պատրուակներ կլլիլ, իր անունը գրել օգին մէջ ծխախոտին կըրակէ մուխովը, խաղալ վառուած մոմերու հետ առանց մարելու զանոնք եւ վերջապէս իր կոկորդէն քիւմէթրներով երկար ժապաւէններ դուրս հանել:

Դժբաղդաբար Ուանկ Թային վարպետը գողութեան արարքով մը բանտարկուած էր եւ անտէր ու ատիրական փոքրիկը յուսաւատութեան մէջ իյնալով անձնասպանութիւն ուզած էր փորձել: Երկու օրէ ի վեր բան չէր կերած: Այս էր փոքրիկին Ուանկ Թայի պարզ պատմութիւնը:

Ճարտնական օրէնսդրութիւնը եւրոպականին վերայ հիմնուած է: Երբ Տօն Մանուէլ ուզեց իմանալ ի՞նչ պիտի ըլլար փոքրիկին վախճանը, ճարտն դատախազը պատասխանեց թէ՝ փոքրիկը դատարկադրութեան մէջ գտնուած ըլլալուն համար պիտի բանտարկուէր ու յետոյ կայսրութեան սահմաններէն դուրս պիտի հանուէր, Չինաստան դրկուելուն համար:

Ուանկ Թայ սկսաւ տաք արցունքներ թափել այս խօսակցութեան վրայ:

— Մի լար տղաս, ըսաւ Ֆրանք գլխաւոր տըրամադրութենէ մը դրդուած, պիտի չբանտարկուիս դուն, ես քեզ իմ մօտս պիտի առնեմ, միշտ ինծի հետ պիտի ըլլաս ինչպէս որ առեն մը վնակ վարպետիդ քովն էիր:

— Շատ լաւ բան չըրիր, միմեաց Տօն Մանուէլ յուզուածով մը, կը ցաւիմ որ ես չկրցայ առաջին անգամ այդ հաղափարը ունենալ:

— Ինչպէս, ըսաւ Ֆրանք զուարթօրէն, բայց, ես այս արարքովս կը կարծեմ թէ շահաւոր բան մը ըրած կ'ըլլամ. ահ իմ զգեստներս ու կօշիկներս մաքրելու եւ այլ գործեր ընելու մէջ մեծ դիւրութիւններ պիտի ստեղծէ ինծի համար:

Ճարտնացի դատախազին պատրաստած համաձայնագիրը ստորագրելէ յետոյ, Ֆրանք առաւ քաշեց իր նոր ծառան որ հազիւ հազ իր անկօ-բիճին բառարանին մէջ՝ երախտագիտութեան զգացումները յայտնող քանի մը բառեր կը գտնէր:

Երկու օրէ ի վեր անօթի եւ ցնցոտիներու մէջ կորսուած Ուանկ Թայը, ժամ մը յետոյ հրաշալի կանաչ համազգեստ մը հագած էր, ոսկեպօծ կոծակներով եւ սպասարկողի գտակով: Ֆրանք այս գործէն չափազանց գոհ մնացած էր, որովհետեւ երիտասարդ չինացին հնազանդ ու երախտագետ բնաւորութեան մը տէր էր, զոր քանի մը առիթներով ապացուած էր:

Այս գուարճալի պատահարէն յետոյ Ֆրանք եւ Մանուէլ իրենց բուն գործին ձեռնարկեցին եւ զարմանքով տեսան թէ Տօքթ. Մօօրի հետքերուն վրայ կը գտնուէին արդէն:

Առանց մեծ դժուարութեան գտան Տօքթ. Մօօրի բնակավայրը. Պրիտանիա պանդոկին մէջ կը բնակէր ան առանց իր անունն իսկ փոխելու: Իսկ իր երկու հակառակորդները ամէն ջանք ի գործ դրած էին իրենց գոյութիւնը Եօքուհամայի մէջ ծածկելու համար:

Ամերիկեան հիւպատոսը Մըստըր Զօնէս, որ Տօն Մանուէլի մօտիկ բարեկամն էր, յայտարարած էր որ Տօքթօրն ձերբակալութիւնը դժուար չէր, ժանաւանդ որ թանկագին ադամանդն ալ վրան էր: Մըստըր Զօնէսի խորհուրդներուն համաձայն, Եօքուհամայի ոստիկանական տնօրէնութեան բանաձեւուած գանգաւին մէջը քանդուած զբօսանաւու մասին բան չէր ըսուած, բան մը՝ որ կրնար պատերազմական արարքի մը գոյնը տալ՝ գործին, ինչպէս նաեւ Տօն Մանուէլի անձին վրայ գործուած ժարդասպանութեան փորձի մասին:

Երեք օրուայ բանակցութիւններէ յետոյ վերջապէս ընդհանուր դատախազը մատնանշուած անձը դատարան հրաւիրող թուղթը ստորագրեց: Փախուստի ժամանակ չթողելու համար, լայն վարձատրութիւններու եւ նուէրներու շնորհիւ, ոստիկանապետը բազմաթիւ պահակներ նշանակած էր այս գործին համար եւ առաւօտ կանուխ պիտի պաշարէին Տօքթ. Մօօրի բնակած պանդոկը:

Տօքթ. Մօօր անկողնէն ելած էր եւ ճարտական հրաշալի թէյ կը խմէր, օրուան ամերիկեան թերթերուն վրայ աչք պոսցնելով, որոնք գիշերուան թղթաբերով եկած էին, երբ պանդոկապետը այլալիւս ղէժքով եւ առանց դուռը զարնելու սենեակէն ներս մտաւ:

— Տօքթօր, տօքթօր, կսկմաց ան, ոստիկանութենէն ձեզ ձերբակալելու եկած են...:

Տօքթ. Մօօր նախ ղղային շարժում մը ունեցաւ եւ անմիջապէս ձեռքը պրաունինկին երկարեց, որ թերթերուն վրայ դրուած էր, բայց յետոյ հանդարտեցաւ:

— Ոստիկանութիւնը սխալանքի մէջ է, ըսաւ ան այս անգամ բոլորովին հանդարտօրէն:

— Պանդոկը պաշարուած է, դիտել տուաւ տան տէրը:

— Լաւ, տաս վայրկեանէն կրնաք այդ պարոնները թողուլ որ իմ քովս գան: Խնդիրը չփոթութեան մը կամ սխալմունքի կը շուրջ կը դառնայ:

Պանդոկապետին մեկնուէն յետոյ, Տօքթօրը թերթ մը սպիտակ թուղթ առաւ, արագօրէն քանի մը տող մրոտեց, պահարանի մը մէջ դրաւ, գոցեց ու դրոշմաթուղթն ալ փակցնելէ յետոյ, սեղանին վրայ գրաւ գայն:

Մեկնելու հաշիւ թէ չորցած էր, երբ դուռը զարնուեցաւ:

— Մտէք:

Ոստիկանապետ մը հանդիսաւոր կերպով ներս մտաւ սենեակէն, իր հետ ունենալով երկու հոսիկու օգնականներ:

— Տօքթ. Մօօրն էք դուք:

— Նոյն ինքը:

— Այս պահուս միթէ դուք տէօրն էք հռչակաւոր ադամանդի մը, որ «Իքազպայսէթայի Արեւ» անուամբ ծանօթ է:

— Պատճառ մը չունիմ ժխտելու ձեր ըսածը:

— Այն ատեն ստիպուած եմ ձեզ ձերբակալելու:

— Վայրկեան մը խնդրեմ, պիտի ուզէի՞ք ակնարկ մը նետել «Չարլըսթաուն Հէրըլտ»ի սա յօդուածին վրայ, զոր կարծիք մատիտով ստորագծած եմ:

Յօդուածը, որ փաստացի ուսումնասիրութիւն մըն էր եւ օրիորդ էտտիին լուսանկարն ալ կը պարունակէր, վան Քորմիքի կտակին պատմականը կ'ընէր: Յօդուածագիրը վերջացնելով կ'ըսէր թէ, մինչեւ այսօր ոեւէ տեղեկութիւն չէր ստացուած այն երկու երիտասարդներու մասին, որոնք ադամանդին փնտառուքին ելած էին էտտիին ձեռքին տիրանալու համար: Պրանք եւ Տօն Մանուէլ մեծ զգուշաւորութեամբ իրենց դէպի ճարտն ճամբորդութիւնը գաղտնի պահած էին:

— Կը հասկնաք ուրեմն այժմ թէ այդ երկու երկտասարդները ինչ մեծ շահագրգռութիւն ունեցած են իմ մասին:

«Բայց դեռ ասիկա բաւական չէ, շարունակեց Տօքթ. Մօօ», տեսնելով որ ոստիկանապետը չուարած մնացած էր, հասեցէք այս նաժակը եւս կարդալ. որ այս առաւօտ թղթատարին պիտի ձգէի դուք հոն իմ ողջմտութեանս ուրիշ մէկ փաստը եւս պիտի գտնէք:»

Ոստիկանապետը պահարանը պատռելով ամենամեծ զարմանքով սկսաւ կարդալ.

Պր. Վլան Գործիք
Սեղանաւոր

Չարլըսթաուն (Մ. Նահանգներ)

Տէր,

«Ձեզ կը տեղեկացնեմ թէ Իքազպալսեթայի Արեւը իմ ձեռքս է, զոր անձամբ պիտի գամ ձեզի յանձնելու քանի մը օրէն: Իմ հին աշխատակցիս ու բարեկամիս՝ հանգուցեալ Ռոտլի Վան Գործիքի կտակին տրամադրութիւնները լի ու լի լրացուցած ըլլալով, պատիւը ունիմ ձեր «աղջկան» Միս էտտիին ձեռքը խնդրելու:

«Ընդունեցէք, Տէր, յարգանացս հաւաստիքը»

ՏՕԻԹ. ՄՕՐ

Ոստիկանապետը իրապէս ապշած էր նաժակին ընթերցումէն վերջ ու կը տեսնէր թէ ընելիք բան չէր մնար իրեն, եթէ ոչ լռիկ մնջիկ հեռանալ այստեղէն:

— Տօքթօր, ըսաւ ան ծանրօրէն, ակնյայտնի չփոթութեան մը առջիւ կը գտնուինք, պիտի խնդրէի որ ներէիք մեզի այս ցաւալի չփոթութեան համար:

Ոստիկանական պաշտօնեաները հեռանալուն պէս, Տօքթ. Մօօր կրկին իր թերթերուն մէջ թաղուեցաւ: Կարելի է դիւրաւ երեւակայել թէ ինչպիսի անպատում յոստախաբութեան մատնուեցան Ֆրանք եւ Տօն

Մանուէլ: այս վերջինը հիւպատոս Մըսթըր Ճօնէսի խիստ դիտողութիւններուն ալ արժանացաւ:

— Սիւալուեցայ ձեր փոսքերուն հաւատ ընծայելով, ըսաւ հիւպատոսը չափազանց վատ տրամադրութեամբ: Բացայայտ է որ Մօօր ամենաստորին աւազակներէն մին է, բայց դուք պէտք եղած փաստերը չունէիք այս պարագան հաստատելու համար:

Նոյն երեկոյեան ճարտնական եւ ամօրիկեան թերթերը խոշոր գովասանքներ կը հիւսէին Տօքթ. Մօօրի շուրջ, որուն մէկ մեծադիր պատկերն ալ հրատարակած էին, յայտնելով նաեւ որ Տօքթ. Մօօր Իքազպալսեթայի արեւը գտած ըլլալով, կ'երթար տիրանալու խոստացուած գանձին եւ եւ աննման աղջկայ մը:

Ասիկա Տօքթ. Մօօրի յաղթանակն էր Ֆրանքին եւ Տօն Մանուէլին ընելիք բան չէր մնար, եթէ ոչ վերադառնալ Ամերիկա, ինչ որ որոշեցեն ընել: Կարծես եզակի զուգադիպութեամբ մըն ալ երեք հակառակորդները միասին պիտի ճամբորդէին, որովհետեւ առաջին մեկնող նաւը պիտի տանէր զիրենք:

Ճամբորդութիւնը երեք օր տեւած էր եւ այդ ժամանակը անվերջ թուած էր Ֆրանքին: Տօն Մանուէլ խորունկ մտածումներու մէջ էր ու տեսնակէն գրեթէ դուրս չէր ելլեր, ի բաց առեալ ռաշի պահերէն: Ֆրանք Մարթել իր ժամանակը Ուանկ Թայ չինացի փոքրիկին հետ կ'անցնէր, որուն անգլիէրէն դասեր տալու կը ջանար: Փոքրիկը արդէն արտակարգ ուշիմութեան եւ ընդունակութեան ապացոյցներ տուած էր:

Մեկնումէն օր մը առաջ Ուանկ Թայ իր տիրոջ մէջ խնդրած էր հետեւելու իրեն՝ քաղաքին մէջ պետոյտ մը կատարելու համար: Ֆրանք զուարճութեան համար ընդունած էր այս առաջարկը, խորհելով նաեւ որ չինացին հետաքրքրական բաներ կ'ուզէր ցոյց տալ իրեն:

— Ձեզի հետաքրքրաշարժքան ժը պիտի ցոյց տամ, ըսած էր չինացին, եւ Ֆրանք դարձդարձիկ փողոցներու մէջէն կը հետեւէր իր առաջնորդին, որ չինական շուկաներու մէջ կը պտոցնէր իր տէրը:

— Մտնենք այստեղ. ըսաւ յանկարծ Ուանկ Թայ, եւ թոյլ տուէք որ ես խօսիմ, վստահ եղէք որ պիտի չզղջաք:

Ֆրանք, այս տեսարանէն հետաքրքրուած, առանց ընդդիմութեան կը հետեւէր Ուանկ Թային, որ ստորերգրեալ խանութ մը մտած էր, ուր ծալլապատիկ նստած չինացի մը ժամացոյց կը շտկէր:

— — Տէրս կ'ուզէ գիտնալ, ըսաւ Ուանկ Թայ չինացիին, այն ադամանդին գինը, զոր դուք երէկ ամբարիկացիի մը յանձնեցիք:

— Տաս ոսկի կ'ընէ գինը, պատասխանեց ծերունին նենգամիտ ժպտով մը:

— Ճիշդ միեւնո՞յնը պիտի ըլլայ:

— Բացարձակապէս միեւնոյնը, արդէն պատկերըն ալ պահած եմ:

Ֆրանք մեծ զարմանքով տեսաւ որ չինացիին մօտ իրազպալսէթայի արեւուն կաղապարներէն մին կար:

— Կը հասկնամ այժմ, ըսաւ Ֆրանք ինքնիրեն, թէ ինչու սա վերջին ժի քանի օրերը հազուադէպօրէն կը տեսնէի Տօն Մանուէլը. նենգամիտ, թանկագին ադամանդէն կեղծ օրինակ մը պատրաստել տուած է իրականին տեղը արժեցնելու համար:

— Էս հետեւեցայ ձեր բարեկամին, վրայ բերաւ խորամանկ Ուանկ Թայը, ու հասկցայ թէ ինչեք կը կարգադրէր: Դուք ալ միշտ իրեն նման վարուեցէք. ապսպրեցէք կեղծ ադամանդ մը ու ձեզ կը վստահեցնեմ թէ չեք զղջար:

Իր փոքրիկ սպասաւորին այս վաղահաս խորամանկութեան զարմացած, Ֆրանք տեղի տուաւ ու յար եւ նման ադամանդ մըն ալ ինք ապսպրեց: Սա-

կայն ծերունի չինացին զայն ժամանակին հասցնելու համար գիշերը անքուն պիտի անցնէր եւ այս պատճառաւ երկու բէն աւելի պահանջեց:

Պանդոկ վերադարձին, Ֆրանք զղացած էր ըսպասաւորին թելադրութիւններուն ընդառաջացած ըլլալուն համար, բայց չէր համարձակէր յանդիմանել զայն Մարթէլ կը խորհէր թէ ամերիկեան նաւու մը մէջ իր վրայ կեղծ առարկայ մը գտնուելով, կրնար վտանգել իր կացութիւնը եւ այս պատճառով ծանր մտահոգութիւններու մէջ էր:

Հետեւեալ առտու փոքրիկ չինացին կ'սուի ելած էր: Իբ տէրը տակաւին արթնցած չէր, երբ ինք պանդոկ վերադարձաւ. կեղծ ադամանդը գրպանած:

Երկու ժամ վերջ «Սէլտիք» նաւը Եօքոն համայէն Ուան-Ֆրա չիքօ ճամբայ կ'ելլէր եւ քիչ վերջ ճարձանական կարմիր ծովեզերքը կը կորսուէր տեսութեան առջեւ:

Ֆրանք, Տօն Մանուէլ եւ Ուանկ Թայ յարակից երեք սենեակներ⁹ գրաւած էին եւ անոնց անմիջապէս առընթեր պերճ սենեակի մը մէջ էր նսեւ Տօքթ. Մօօրը: Այս վերջինը երբեք չէր մտահոգուէր իր դերացիներուն ներկայութենէն եւ անայլայլ դէմք մը ցոյց կուտար: Երբ ան յաճախ կամրջակին վրայ Տօն Մանուէլին կամ Ֆրանքին հանդիպէր, խուսափելու ունէ փորձ չէր ընէր, կարծես թէ բնաւ ճանչցած չըլլար զանոնք:

Նաւ մտնելուն, Ֆրանքին առաջին գործը եղած էր կեղծ գոհարեղէնը բանալիի տակ պահելու Ուանկ Թայ տիրոջը այս ընթացքէն թէեւ գոհ չէր, բայց գիտողութիւն իսկ չէր ըրած:

Ճամբորդութեան երեք երկար օրերը ժահուան գանդաղութեամբ անցան: Տօն Մանուէլի տխուր տըրամադրութիւնները երթալով կ'աւելնային, իսկ Ֆրանք՝ ժտածելով իր ջանքերուն ապարդիւն ելքի

մասին, որեւէ կերպով չէր կրնար զուարթացնել ինքզինքը: Ուանկ Թայն էր միայն որ մշտազուարթ դէմք մը ունէր եւ նաւուն խոհանոցէն բաժնուած չունէր ու իսկապէս իւղ կը կապէր:

Չորրորդ օրուան առաւօտուն, պայծառ երկնքի մը տակ, «Սէլթիկ» նաւը Սան-Ֆրանչիսքօյի առջեւ խաբսխեց:

Դուրս ելլելու թո՛հ ու բո՛հին մէջ, Ֆրանք կը ջանար ամբոխը հեղքել եւ վայրկեան մը առաջ ազատուիլ այս նեղացնող մթնոլորտէն, երբ նշմարեց որ մէկը թեւէն կը քաշէր: Ուանկ Թայն էր այս, որ քաղձութեան մէջ իր տէրը չկորսնցնելու համար ծիտի նման կպած էր Ֆրանի զգեստներուն: Փոքրիկ չինացին արտասովոր յուզումի մը մոտնուած ըլլալ կը թուէր:

— Իկէք, ըսաւ ան տիրական ձայնով մը, ես դուրսը թաքսի մը գտայ:

— Հապա մեր իրեղէնները:

— Բայց ձգեցէք զանոնք:

— Խենդ հ^օս տղայ...

— Օրլէանի հեպընթացին ութ վայրկեան ունինք տակաւին:

— Ձիա հանգիստ ձգէ, կ'ուզեմ քիչ մը հանգըստանալ Սան-Ֆրանչիսքօյի մէջ:

— Անկարելի է:

— Վա՛յ, յիժար, այդ ի՞նչ վարձունք է:

— Բայց, տէր, չէք հասկնար որ գրպանս է ան՝ իրական իքազպալսէթայի Արեւը:

Ֆրանք ինչ պատասխանելը չէր գիտեր:

— Փոքրիկ չարագործ քեզի, սպասիր որ բանտ նետել տամ քեզի:

— Լաւ մտածեցէք, իբրեւ ժեղսակից կրնաք նըկատուիլ ինձի:

— Հիժա ոսկորներդ պիտի ջախջախեմ այլեւս, անպիտան արարած:

— Բայց կը պաղատիմ, հետեւեցէք ինձի. անգամ մը որ ճեպընթացը առնենք ազատուած ենք: Թող Տօքթօրը ուղարկին չափ ճուայ, մարդ չի հաւատար անոր վայնասունին:

Նեղացած ու ճարահատ, Ֆրանք մինչեւ թաքսին ընկերացած էր Ուանկ Թայնին: Շօֆէօրը արքայական վարձատրութեան մը խոստումով չորրորդ արագութեամբ կը սուրար և կառասուժբին մեկնումէն կէս վայրկեան առաջ կայարանին առջեւն էր:

Պաշտօնայ թէ ճամբորդ, բոլորն ալ հրճուկելով, տէր եւ սպասաւոր առաջին կարգի արկարածինի մը մէջ տեղ գրաւած էին, կառասուժբի ձիւդ ճամբայ ելլելու պահուն: Գրեթէ միեւնոյն պահուն, չնչասպառ եւ յոգնարեկ ճամբորդի մը գալն ալ նշմարեցին որ իրենցմէ վարի յարկաբաժինը մտաւ: Տօն Մանուէլն էր այս:

Ֆրանք եւ Ուանկ Թայն բառ չփոխանակեցին մինչեւ որ Սան-Ֆրանչիսքօյի շէնքերը աներեւոյթ եղան:

— Պատմէ տեսնեմ սա քու այսօրուան ընթացքիդ պատճառը, ըսաւ Ֆրանք միշտ նեղացած:

— Տէր, հակառակ ձեր փափաքին, մեծ ծառայութիւն մըն ալ ժատուցի ձեզի, ըսաւ չինացին խոնարհաբար:

— Բայց ինչպէ՞ս յաջողեցար:

— Պարապ տեղը չէ որ հինգ տարի կեանք մաշեցուցի վնուկի մը մօտ. աւելի բան չեմ ըսեր:

Եւ գրպանէն տուփ մը հանելով Ֆրանքին երկարեց:

— Ահաւասիկ, ըսաւ ան, իթազպալսէթայի Արեւը, ձերն է այս եւ արժանի էք աս առարկային, Տօքթօրը ուղարկին չափ պահանջէ զայն ձեզմէ:

ԳԼՈՒԽ Է. Յ Ա Ղ Թ Ա Կ Ա Ն Ը

Վան Քորմիքի հիւրասրահին մէջ այդ օր շատ մը հիւրեր հաւաքուած էին, ծանրախոհ եւ լուրջ նստուածքով: Օրիորդ էտտինին քով նստած էր նստարը, որ Ռեդլի վան Քորմիքին կտակը պատրաստած էր. ան միատեղ բերած էր նաեւ իր պաշտօնեայ Պ. Ռիքարտը, որ մեքսիկեան հնութիւններու գնահատումին մէջ իրբեւ փորձագէտ մեծ համբաւ հանած էր:

Ներկայ էր նաեւ թանկագին քարերու յղկման արհեստակցական ժողովեան նախագահ՝ Պ. Բրադը:

Ծառայ մը հանդիսաւոր կերպով եկաւ այցելուի մը անունը տուաւ:

— Տօթ. Մօօրը:

Հռչակաւոր արկածախնդիրը խոր լռութեան մը մէջ սրահէն ներս մտաւ եւ էտտինին առջեւ կենալով բարեւեց զայն եւ սա խօսքերը արտասանեց.

— Միս էտտի, ուրախ եմ ձեզի այս աղաժանդէ բերելուս, որ ձեզի հանդէպ ունեցած սիրոյս մէկ գրաւականն է:

Դեռատի աղջիկը, տեգոյն ու դոդդոյն շարժուածով մը բացաւ տուփը. Բայց Պ. Բրադ, որ ոտքի ելած եւ հազիւ ակնարկ մը նետած էր գոհարեղէնին վրայ, յանկարծ խիստ ձայնով մը ըսաւ.

— Այս գոհարեղէնը ոսկեզօծուած պղինձ մըն է եւ անոր քարերը հասարակ ապակիներ են, որոնցմով կարծրամորթերը միայն կը սքնուին:

— Երեւի Տօթօրը ուզեց կտակ մը ընել, վերայ բերաւ դրամատէրը զուարթ տրամադրութեամբ:

Տօթ. Մօօր, որ մեծ ճիգեր փորձած էր իր

պաղարկւածութիւնը չկորսնցնելու, յանկարծ տեգոյնեցաւ եւ վան Քորմիքի քով քաշուեցաւ:

Ճիշդ այս վայրկեանին ծառան եկաւ երկրորդ հիւրի մըն ալ անունը տուաւ:

— Տօն Մանուէլ Տը Գիրովա:

Մանուէլ ներս մտնելուն՝ նշմարեց Տօթօրը որ անկիւն մը անշարժ կեցած էր եւ խիստ ակնարկներ ուղղեց անոր:

— Արդեօք դո՞ւք կը բերէք թանկագին գոհարեղէնը, հարցուց վան Քորմիք, որուն դէմքը գունակութիւնէն կը ճառագայթէր:

— Ահաւասիկ, պատասխանեց Մանուէլ, չնորհալի ձեռով մը տուփը երկարելով:

Պ. Բրադ արդէն առաջ նետուած էր:

— Կը ցաւիմ ըսելու որ այս ալ նախորդին նըման կեղծ արտադրութիւն մըն է. կարծես թէ միեւնոյն գործարանէն կուգան երկուքն ալ:

— Վստա՞ն էք, հարցուց կեղծալով Տօն Մանուէլ, որուն դէմքը կարծրած էր:

— Բացարձակապէս վստահ եմ թէ այս ալ ոսկեզօծուած պղինձ մըն է ապակիներով զարդարուած:

Չափազանց հպարտ բնաւորութեան տէր՝ Տօն Մանուէլ ամենամանր ընկճում մը զգացած էր այս խօսքերէն ու առանց երկար մնալու, սրահէն դուրս կ'իլլէր գլխահակ, երբ սպասաւորը երրորդ այցելուին անունը տուաւ:

— Պ. Ֆրանք Մարթէլ:

Այս անունին վրայ բոլորն ալ սարսռացին: Տօթ. Մօօր եւ Տօն Մանուէլ նստարին մօտեցան:

— Հետաքրքիր է ինձի համար գիտնալ, գիտե՞լ տուաւ ծերունի քարագէտը, թէ ինչ վախճան պիտի վիճակուի այս երիտասարդին:

Զեր կարծիքները յայտնեցէք, հաւատե՞լ ինքնազգալութեայի Արեւը, ըսաւ Ֆրանք վճռական ձայնով մը:

— Այսպիսի թանկարժէք քարերու ես բնաւ հանդիպած չէի իմ ամբողջ կեանքիս մէջ, միմօայ Պ. Բրադ իրական զմայլանքով մը:

Այժմ կը մնայ գիտնալ թէ գոհարեղէնը ազդէկներու ժամանակէն մնացած է, թէ ոչ պատճառի մը համար յարժարցուած աղաժանդ մըն է ան:

Հնագէտը կրկին անգամ քննեց գոհարեղէնը եւ ռեւէ դիտողութիւն չգտնելով զայն օր յօրդ էտտիին երկարեց:

— Կրնամ յայտարարել, աւելցուց Պ. Բրադ, որ կատարելապէս ազդէկեան հին գոհարեղէնի մը առջեւ կը գտնուինք բոլորս ալ: Ասիկա իսկապէս թանգարաններու մէջ պահուելիք առարկայ մըն է:

Էտտի ուրախութենէն ոտքի ելած էր:

— Հայր, կարծեմ թէ այլեւս ձեր բոլոր առարկութիւններէն հրաժարած էք: Ես ալ կը պահանջեմ այլեւս որ հօրեղբօրս կտակը նոյնութեամբ գործադրուի:

Տօքթ. Մօօր եւ Տօն Մանուէլ տեսարանին վերջաւորութեան չէին սպասած ու մեկնած էին:

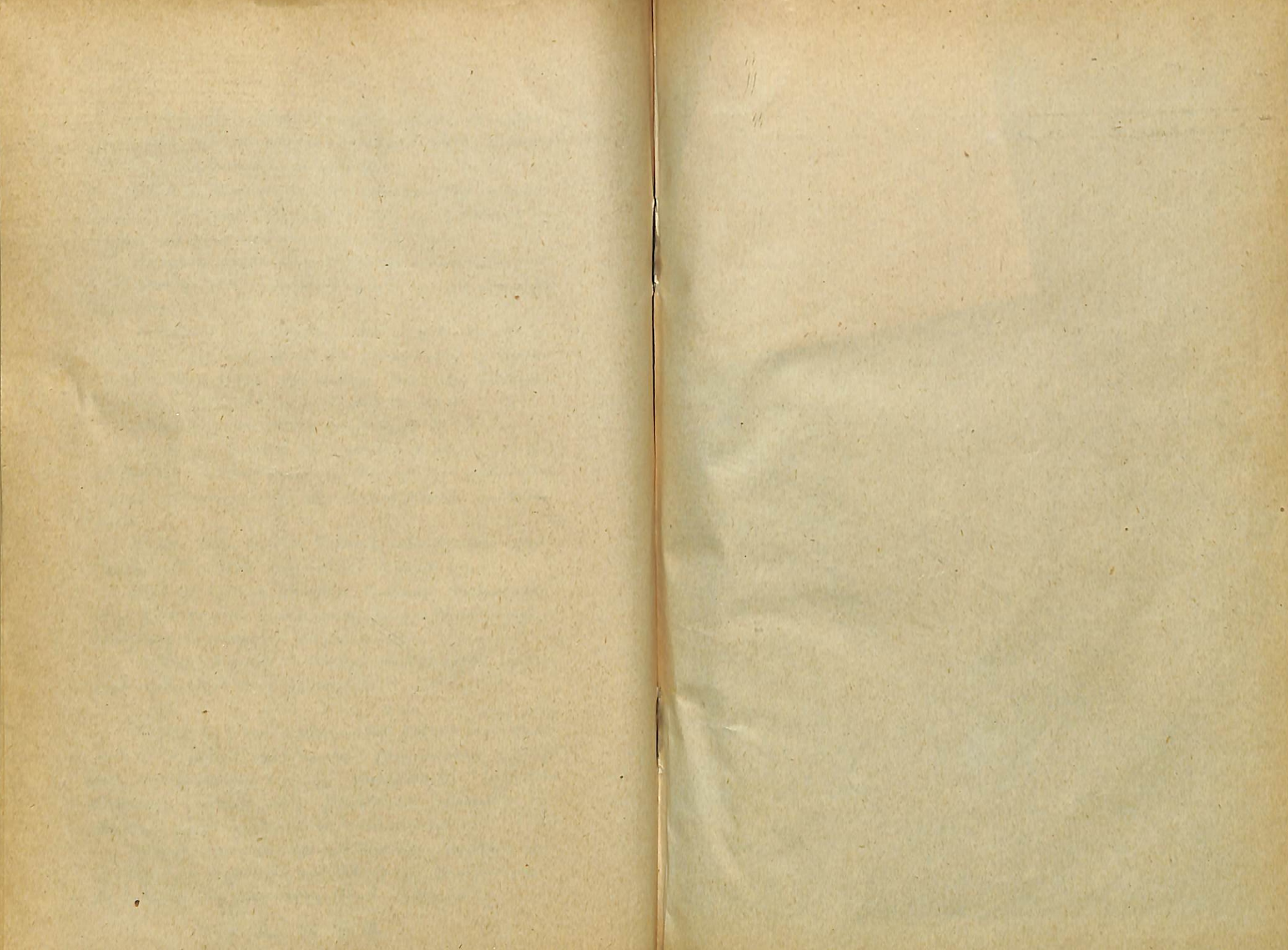
Ֆրանք՝ օրիորդ էտտիին ճակատը համբուրեց, ժինչ վան Քորմիք կատարուած իրողութեան համակերպելով եւ ձեռքերը շփելով կ'ըսէր:

— Կարելի է Տօն Մանուէլը նախընտրէի, բայց այլեւս Ֆրանքն է որ կը սիրեմ:

.

Ֆրանք եւ էտտի երեք ամիսէ ի վեր ամուսնացած են: Տօքթ. Մօօր Մեքսիկա վերադարձած է, ուր նոր յեղափոխութիւնն մը կը պատրաստէ, իսկ Տօն Մանուէլ, կրած ձախորդութիւններէն սրտաբեկ, Ամերիկան լքած եւ Ֆրանսա հաստատուած է:

Գալով Իքզապալսէթայի Արեւին, անիկա Տիկին Ֆրանքի սպիտակ կուրծքին վրայ կը ճառագայթէ հանդիսաւոր բնդունելութեան օրերուն:

14626 - 14630

2013

Smith

